

POMIRENJE

1

BIJELA KNJIGA KAO BIJELA GOLUBICA; SVAKO PERO — JEDAN DUHOVNI KONTRAREVOLUCIONAR. KAKO DRAGOCJENO ISKUSTVO PRENIJETI S PUNCA NA ZETA? NAĐI I TI KULTURNOG KONTRAREVOLUCIONARA U SVOJOJ SREDINI. ONI SU I TAMO GDJE IH NEMA. TRAJE LI JOŠ UVIJEK LOV NA VJEŠTICE? ČITAJTE O TOME U POGLAVLJU:

BIJELA KNJIGA

— Mislave, sine — reče Vranica zetu odloživši u krilo knjigu¹ koju je čitao (dugog naslova i mračna sadržaja), o kojoj su mnogi slušali, a rijetki je imali u ruci — ova me knjiga duboko uznemirila.

Vranica smakne očale s nosa i mehaničkim pokretom ruke zagladi bijelu kosu koju već godinama nije trebalo češljati — meke sijede vlasi poslušno su i nemoćno lijegale na tjeme.

— Jesi li čitao? — Vranica mu pokaže naslovnu stranicu, bijelo krilo golubice.

— Listao sam — nevoljko će Mislav.

— Pa, jesi li shvatio što je pisac htio reći?

Mislav prezrivo odmahne rukom.

Vranica je bio sa zetom uporan. — U zadnje vrijeme razgovarao sam o njoj s mnogim obrazovanim ljudima.

On se, zadnjih nekoliko mjeseci, otkako je umirovljen, zaista načitao knjiga i napričao s obrazovanim ljudima. Godinama je stavljao »na stranu« ono što će pročitati »kad uhvati više vremena« i sad kad se smirio u mirovini, vraćao se ostavljenim naslovima, ali s vremenom mu je oslabio vid i on se plašio da ih nikada ne će dospjeti pročitati, pogotovo stoga što je preko reda čitao i one

1 *Bijela knjiga* — O nekim idejnim i političkim tendencijama u umjetničkom stvaralaštvu... — radni partijski materijal

koje su se tek pojavile a kakvih nije bilo u doba njegove mladosti, pa ni za dugogodišnjega radnog vijeka.

— Uglavnom ste razgovarali s istomišljenicima — odgovori Mislav ali Vranica je prečuo njegove riječi.

— Čitava Jugoslavija staje na put duhovnim kontrarevolucionarima samo mi ne — punac je bio jasniji.

— Srećom, kod nas ih nema. Oni zaduženi za duhovne neprijatelje dobro obavljaju svoj posao.

— Ima ih, zete, ima.

— Pa neka ih kažnjavaju cenzori!

Mislav se nadao da će Vraničin odlazak u mirovinu značiti i prekid s aktivnim društveno-političkim i kulturnim djelovanjem, da će se povući i ostaviti bojno polje mlađima ali sad shvati da se prevario.

— Tata, sad ste u mirovini. Godinama ste radili i bdjeli. Pustite sad mlade neka rade i bdiju. Ne dižite ustavu iza sebe, ne će ni poslije vas nastati potop, ne brinite.

Stari je Vranica osjetio da mu se zet ruga. Osjetio je to po ironično izgovorenoj riječi »tata«. Tako ga je zet nazivao samo kad mu se želio narugati.

— Odlazeći u mirovinu, obećao sam svojim da ću i ubuduće bdjeti.

— Bdijte ali ne izmišljajte.

— Ne izmišljam. Nisam ja napisao *Bijelu knjigu*... Ali da me potakla na razmišljanje — jest. To nije obična knjiga, to je molitvenik, evanđelje.

— To je đubre.

— Dobro, đubre je — razočarano će Vranica. Proguta slinu nakupljenu u ustima i uputi se po piće.

Vranica je živio s kćerkom i njezinom djevojčicom iz prvog braka, koju je neobično volio, pa kad se ponovno udala, rado je primio i zeta u kuću, očekujući da će u njemu naći sina. Intimno se nadao da će ga, uz njegovo fakultetsko obrazovanje, oplemeniti svojom očinskom ljubavlju i staračkom mudrošću, koju mladi ljudi ne posjeduju.

— Jesi li pročitao popis imena?

— Mislite *Index autorum prohibitorum*? Od dvjestotinjak imena nijedno nije iz naših krajeva.

— To ne znači da ih nema.

— Nema ih. Da ih izmislimo?

— Nažalost, ne treba izmišljati. Valja nam samo bolje otvoriti oči, izoštriti sluh i razbuditi duh. Rovare oni u svakoj sredini, besumnje i kod nas... Vidiš, jedni pišu bijele knjige, drugi sastavljaju crne popise — samo mi ništa, jer nismo dovoljno budni.

— Nije baš vrijeme za lov na vještice.

— Slušaj me — Vranica je govorio blago jer je po prirodi bio strpljiv čovjek i jer je znao da silom ne će pridobiti mladog čovjeka, ma bio on i zet kojemu u životu samo dobro čini — valjda ti je jasno da uz stalne, vanjske neprijatelje,

crvlji grizu i unutrašnji. Povremeno se pritaje i jedni i drugi ali djeluju stalno. I mi ih moramo razotkriti, ustanoviti njihov pogubni utjecaj i onemogućiti im daljnje djelovanje.

— Ja ne želim u tomu sudjelovati... a i vas upozoravam — budite oprezni! Ne zalijećite se. Ako ne uspijete dokazati ono što tvrdite, odgovarat ćete zbog klevete.

— Što ne ću uspjati dokazati? — iskreno se čudi Vranica. — Za ono što ću dokazati nije mi ni potrebna ova knjiga — mahnuo je bijelim krilom golubice ispred Mislavovih očiju — dovoljna mi je nečija rečenica. Jedna riječ. Jedna kriva riječ.

— Valjda se ne ćete služiti poluistinama, istrgnutim citatima, odlomcima izvučenim iz konteksta... Što me ne bi začudilo... Ostarjeli ste, a ništa niste naučili na svojim zabudama.

— Baš naprotiv, mnogo sam naučio.

Zet je rezignirano klimao glavom. — Znae što ćete i kao ćete, još samo da znate i s kim ćete.

— Tako je, vidim da s tobom ne mogu o tomu ni razgovarati a kamoli zajednički djelovati.

Razočaran zetom stavio je ponovno očale na nos i zagledao se u knjigu koju je držao u rukama.

— No, naći ćete vi istomišljenika, ne strahujte — nije ga ispuštao Mislav — odazvat će se tkogod od odnjegovanih vašom rukom; virkaju ispod vašeg plašta... Naći ćete nekog tko vam mnogo duguje i nikada se ne će odužiti. A znate i kako ćete: ostat ćete skriveni iza busije, nahuškati ćete ispred sebe nekoliko jurišnika, pa ako po zlu krene, oni će izgubiti svoje lude glave a vi ćete svoju sačuvati.

— E, sad si već bliži istini — prkošljivo će Vranica. — Ali ne ću čuvati svoju glavu, uvjeravam te. Osobno ću pisati, u javnim glasilima, o ovome o čemu ti govorim. Nisu mi potrebna nejaka dječaka prsa, sine! — I stari je Vranica znao biti ironičan.

— Možda i nisu. Vama se više ništa loše ne može dogoditi. Preostaje vam još samo da napišete memoare. Izdavača imate.

— Dakle, autori *Bijele knjige* griješe?!

— Naravno. Ta knjiga dolikuje srednjovjekovnoj Europi, a ne socijalističkom Balkanu. Kažem vam, moja vas generacija moli, ne radite više ništa! Što ste učinili, učinili ste. Dopustite sad i nama da nešto...

Mislav ne završi rečenicu. Dolazila je njegova supruga ne bi li spriječila prepirku oca i muža. Šutke, ne bez prijekora, pogledala je obojicu spuštajući se sporo na udobnu plastičnu stolicu, na terasi obiteljske kuće.

Kuća je imala tri etaže a ona i Mislav nastanjivali su kat, da se ostarjeli roditelji ne moraju penjati ni silaziti stepenicama.

Vranica se iskašljao i odložio knjigu na niski stolić ispred sebe, oprezno kao dragocjenost kojoj će se često vraćati. Bilo mu je neugodno pred kćerkom.

U vrijeme kada je Mislav počeo zalaziti k njima ona ga je upozorila da prihvati mladića onakvog kakav jest. Neka ga ne truje politikom i ne pokušava preodgojiti, kao što je pokušavao s njezinim prvim mužem. Ne bude li valjao, govorila je, ona će ga preodgojiti, potrebno joj je samo vremena, od dobrog je materijala sazdan.

Slušala ih je iz hodnika i dnevne sobe i izašla na terasu tek kada je trebalo prekinuti razgovor koji je prerastao u svađu.

— Telefon! — doviknula je iz kuhinje Vraničina supruga. — Za tebe je — obraćala se mužu.

Vranica nezadovoljan ustane.

Zvao ga je urednik lokalnih novina tražeći prikaz časopisa *Socijalizam danas*, kojeg je Vranica redovito komentirao. Obećao je uredniku da će još tijekom tjedna donijeti već napisani članak. Četiri kartice, kao obično. Doći će osobno jer želi s njim porazgovarati o nizu posebnih članaka... Okvir bi, otprilike, ostao isti... radilo bi se o idejnim promašajima u suvremenom književnom stvaralaštvu... Potankosti će dogovoriti u predstojećem susretu.

S druge strane žice urednik Brčić glasno je izražavao svoje zadovoljstvo zbog ponuđene mu teme. Neka je obradi Vranica kada to ne čine mladi znanstvenici na visokoškolskim ustanovama.

2

JE LI ŽIVOT SAN ILI TEK U SNU ŽIVIMO? JE LI HRVATSKI NAROD BIO NA STRANI USTAŠA ILI PARTIZANA? ZAŠTO KRLEŽA, CRNJANSKI I DRUGI ISTAKNUTI PISCI NISU PISALI O NARODNOOSLOBODILAČKOJ BORBI, U KOJOJ SU I ONI OSLOBODJENI? TKO JE KGB A TKO ZVONIMIR K.? KAD ŽENA KAŽE »NE«, ZNAČI LI TO ZAPRAVO »DA«? ČITAJTE O TOME U GLAVI:

KGB PROTIV ZVONIMIRA K.

Vlatko Matičić prespavao je ožujski dolazak proljeća koje je, kako je u sinoćnjoj emisiji TV-dnevnika najvjestio pedantni meteorolog, nastupilo u 10 sati i 30 minuta. Prespavao bi i podne da ga nisu probudili grleni dječji glasovi ispod prozora sobe u kojoj je spavao.

Kad je otvorio snene oči, bila je već utihnula podnevna zvonjava s nedalekog crkvenog tornja.

U želucu osjeti žgaravicu. Ustane iz kreveta i otetura u kupaonicu. Lizne soda-bikarbonu iz plitke plastične kutijice i nagne se nad umivaonik. Zahvati dlanom hladni mlaz vode i žedno se napije. Kapljice su se odbijale od dlana i prskale mu u lice, razbuđivale ga i osvježavale.

Obrise usne i načini dva koraka do zahoda. Podigne plastični poklopac i raskorači se nad otvorom. Mokrio je žmirkajući, osjećajući rijetko doživljeni

užitak: samo bubrežni bolesnici znaju što znači do kasno noći piti a nijedan-put ne otići u WC. Odahne zadovoljno ne mičući se sve dok nije istisnuo i posljednju kapljicu iz tijela. Povuče zatim ručicu vodokotlića i voda zabubnja u školjci iz visoko podignute posude.

Vraćajući se u svoju iznajmljenu sobicu, pogledao se u ogledalo ali ono što je ugledao obeshrabi ga i on se ponovno vrati u krevet, razvukavši usput mrko-crvenu plišanu zavjesu.

»Što si noćas sanjao, sine?«

»Ne sjećam se, mama! Kad se probudim, sjećam se sna, ali ga odmah potom zaboravim.«

»To je zato što čim otovoriš oči, pogledaš kroz prozor pa ti san pobjegne. Ne budeš li gledao kroz prozor, upamtit ćeš ga.«

Majka mu već odavno bijaše mrtva, a od djetinjstva kojeg se prisjećao, minulo je petnaestak godina.

Dugo i oštro gledao je kroz prozor ali sjećanje na prošlonoćni san ne samo što nije bljeditilo, nego se bistrilo.

»Povijesna je činjenica«, govorio je vitalni starčić Zvonimir K., »da je hrvatski narod, osim rijetkih pojedinaca, bio na strani ustaša!«

Znatno niži KGB² unosi mu se u lice, promatra ga gnjevno kroz zatamnjene očale, sikće ispod snažnih, crnih brkova: *»Povijesna je istina da je hrvatski narod masovno sudjelovao u narodnooslobodilačkoj borbi, ginuo s drugim narodima u toj borbi i osnovao svoju Socijalističku Republiku Hrvatsku.«*

Govori tečno, kao da čita napisani tekst.

»Nemoj meni pripovijedati o povijesnim činjenicama, jer ja sam ih proživljavao, a ti si o njima učio u školi.«

»Što ste proživljavali?«

»Hrvatski narod nije se masovno odazvao Partiji na ustanak, 41. godine. U ono vrijeme u šumu su išli samo koji su morali.«

»Koji su morali?«

KGB zna što će mu Zvonimir K. odgovoriti, ali to želi i čuti.

»Srbi!« Zvonimir ga nije razočarao. »Hrvati su imali državu.«

»Hrvati su dobili državu... Ali vi ste uvjereni da je najvažnije imati je, bilo kakvu.«

»Ne baš bilo kakvu... Ili, ako hoćeš, u početku bilo kakvu. Kasnije bi joj pravednije odredili granice... I tvoji su poslije rata krojili, a prekrajali su nam je drugi... Znamo kako to biva u krojačnici povijesti, kad pojedinci uzmu škare u ruke.«

»Ne će biti, Zvonimire K. Hrvatskom narodu nije bilo stalo do ma kakve države.«

2 KGB, književnik G. B.

»Je l' mu bilo stalo do ovakve kakvu je dobio? Pogledaj je na zemljopisnoj karti da vidiš kako izgleda, kao ogrizak jabuke... Nikada u svojoj prošlosti nije tako izgledala.«

»NDH je bila samoobmana.«

»NDH je bila samoobrana.«

»Od koga se branila, jedna?«

»Od terora u staroj Jugoslaviji...«

Dva se pravnikaju ljuto zavadiše. Govore o istom posve različitim jezicima. Izmiješaše pravo i pravdu, obmanu i obranu. KGB zabacuje unatrag svoju crnu, valovitu kosu i pokušava izjednačiti srpsku i hrvatsku buržoaziju. Zvonimir K. širi ruke razumijevajući njegovo neznanje — tako su ga učili u školi. KGB ga mrko promatra iza stakala svojih očala. Želi mu reći da je nešto malo i sam učio (osim onoga u školi) ali ne doživljava Zvonimira K. kao ozbiljnog partnera u raspravi. Zna da je starog Zvonimira malo teže ili nemoguće razuvjeriti. Lošim je majčinim mlijekom zadojen, a prokleti ga ne će. Slatko mu, već ga sedmo desetljeće pamti.

Ali ni KGB—a nije dojila zmija prisojkinja.

»Dakle, gospodo moja, ili, ako hoćete, drugovi« KGB nazdravlja društvu koje je na slavlju, negdje u sudnici, negdje u ludnici, »nije Zvonimir K. revolucionar! Nije ni neki smrdljivi neutralac. On je, pravo da kažem, vječni opozicionar. Hrvat!«

Zvonimira nije naljutila završna riječ književnika-kolege. Podigao je čašu vina uvis i zapjevao: »A tko hoće s nama pit tog hrvatskog vina...«

Zidovi uzmiču kao pokretne kulise. Gdje se nalaze? U vijećnici fakulteta, u kutjevačkom podrumu, u sakristiji đakovačke katedrale?

Matičić razmišlja o izvoru svog sna i prisjeća se. Bol u glavi pomaže mu pri tomu: sinoć su do pred jutro slavili položen doktorat njegova najboljeg prijatelja i kolege s fakulteta Vjekoslava Krznara, na temu teorije odraza u pripovijetkama Slavka Kolara.

Slavila je kompletna slavistička katedra.

Matičić se jasno prisjećao ne samo Zvonimirovih i KGB-ovih riječi nego i svojih. Objašnjavao je, polupijan, kako će uskoro, u eseju koji piše, postaviti književne autoritete — od Krleže do Selimovića — na svoje mjesto. Vrijeme bi to ionako učinilo, ali on će mu pomoći.

Kao iz magle izranjale su slavljeničke glave. Čuo je ponovno svađalačke dijaloge, prisjećao se svog monologa u kojem je pljuvao po Krleži i Andriću, Crnjanskom i Selimoviću, jer nijedan nije ni retka napisao o našoj slavnoj narodnooslobodilačkoj borbi, ni o poslijeratnoj izgradnji, iako su preživjeli rat i uživali u miru.

»Zašto naši velikani nisu pisali o NOB-u?« zapitkivao je svađalački, ponavljajući uporno svoje pitanje, na koje nije nitko odgovarao. Mlada i lijepa Lilijen, lektorica ruskog jezika iz Lenjingrada, pokušavala mu je pomoći ali nije baš sve najbolje razumjela, pa ga je sućutno tješila pogledom.

»Ja sam mirnodopsko dijete«, naglašavao je, »ali moram i hoću pisati o ratu.«

»Hoće li to ići?« pitao ga je netko zlobno. »Kako ćeš pisati o ratu kad ga nisi ni čuo ni vidio?«

»Moram pisati o ratu«, ponavljao je, »ni Šenoa nije bio u seljačkoj buni, ni Flaubert u Kartagi, ni Tolstoj u Napoleonovim ratovima, zar ne?«, tražio je ohrabrujući pogled lijepe Ruskinje Vasiljevne Čukove.

Dekan Petar Lisjak očinski ga je grlio, vraćajući mu poljuljano tijelo u ravnotežu, zaneseni duh u stvarnost. Šaputao mu nešto u uho o teoriji distance... Valja se klonuti suvremenih tema, savjetovao mu je, sve dok se ne smire strasti i ne poumiru svjedoci burnih događaja...

»A Balzac, koji nam je ostavio o svom vremenu bolja svjedočanstva nego svi ekonomisti onog vremena?« prisjećao se svog studentskog znanja.

Lisjak mi nije ništa odgovorio o Balzacu. O njemu nije učio u školi. Školovao se uz rad, usput, preskačući gradivo. I Balzaca.

Ustao je iz kreveta i ponovno se napio vode.

Tko vino večera, vodu ruča.

Obrijao se i umio pokušavajući zaboraviti slavlje, ali krhotine sna neprekidno su se vraćale u svijest.

Side u prizemlje kuće u kojoj je stanovao.

Bijaše to vrlo stara zgrada-gostionica, izgrađena na kat, u vrijeme kad su sve zgrade, nadaleko, bile prizemnice i kada je to bila jedina gostionica u Mederovcu, prije nego što su počeli nicati buffeti na svakom uglu.

Kad se to dogodilo, gazda kuće dao je prizemlje starijoj kćerki Katarini, trgovačkoj pomoćnici, za mini-market, trgovinicu mješovitom robom, kakve su također nicali na svakom koraku. Katarinin muž često je putovao, a Vlatko je za to vrijeme uspješno udvarao njegovoj ženi. Muž nije bio ljubomoran vjerujući da će se Vlatku svidjeti Katarinina mlada i ljepša sestra, neudata djevojka, odgojiteljica u vrtiću, ali prevario se. Vlatko je zaveo četrdesetogodišnju Katarinu koju je muž zanemarivao, u vrijeme kada je na to bila najosjetljivija.

U kuhinji nije bilo gazdarice i on potraži njezinu kćerku, u prodavaonici. Katarina je slagala robu po policama jer u radnji ne bijaše nikoga. Vlatko joj se prišunja s leđa i zagrli je.

— Bože, što si me uplašio! — prošaputala je ali nije se naljutila. Voljela je da je Vlatko plasi.

— Nečista savjest, je li? — nije micao ruke s njezinih tvrdih guzova.

Katarina pogleda na sat, u neprilici.

— Još pola sata moram biti u radnji, onda mi dolazi zamjena — reče usporivši pokrete. — Sinoć sam se svu večer dosađivala, svu noć preležala sama ali te nije bilo.

U njenom glasu više žaljenja nego predbacivanja.

— Kolega je doktorirao, slavili smo.

Ona glasno uzdahne.

— Jedanput kolega, drugi put kolegica... Kako se zove ona Ruskinja koja te stalno naziva?

Doticao ju je dlanom između bedara ne obazirući se na mogućnost da ih nenadani došljak zatekne u nepriličnoj situaciji. Napipa kroz poderanu hula-hupku golo meso i on proširi rupu sve dok mu dlan ne uroni u nju.

Ona se izmakne pocrvenjevši.

— Povučem jutros čarape i one puknu... a nove, jučer sam ih kupila.

— Gladan sam te — reče Vlatko.

— Nisam ti trebala za večeru, doručak si prespavao, sada bi ručao, ručak ti je na stolu, u kuhinji.

On ponovno zavuče ruku pod suknju, svlačio joj je hula-hupke zajedno s gaćicama.

— Ne budi lud — ukočila se na ljestvama. — Ne možemo to ovdje — reče mazno osjećajući plimu uzbuđenja, klonulost u udovima.

— Dođi, samo na minut — zagnjurio je glavu u njezino krilo — na minuticu.

— Ne možemo to raditi ovdje — ponavljala je ali on je osjećao kako joj otpor slabi.

— Znaš da možemo — uvjeravao ju je i povlaćio za sobom u skladište.

— Nemoj sada, molim te — molila je neuvjerljivo — može tkogod naići. — Ukočila se i poljubila ga u usta. — Čim stigne zamjena, doći ću gore — Katarina se osmjehnula, onako kako se mužu već godinama nije osmjehnula. Uz muža, u nesretnom braku bez djece, zaboravila se i smiješiti.

S nekoliko erotskih pokreta, njišući lijevo-desno stražnjicom, navuče ponovno čarape i gaćice.

— Zvao te brat iz Siska — dovikne za Vlatkom koji se udaljavao; zagledana u leđa dragog nije ni zamijetila da je ispred pulta žena koja očekuje da je posluži. Ona ne uspije sakriti zlovolju.

Razum joj je nalagao da se ne ljubaka s Vlatkom u radnji ali unatoč tome ona je, ne jedanput, poslala s njim u skladište ili zahod, legla bi s njim iza pulta, izvjesivši na bravu karton s natpisom: **VRAĆAM SE ODMAH!**

TREBA LI U ŠKOLE UVESTI VJERONAUKE? TKO SU LAZARI KOJE DANAS NE BI NI ISUS KRIST USKRSNUO? NITKO NIJE PROROK U SVOM ZAVIČAJU? KAKO ĆE PRED MARULA STUDENTI KOJIMA JE JUDITA OSLOBODILA SPLIĆANE? ČITAJTE O TOMU U POGLAVLJU:

LAZARI KOJE NITKO NE MOŽE USKRSNUTI

Vlatko Matićić stajao je ispred studenata druge godine Pedagoškog fakulteta u Mederovcu. Promatrao je mlade, prepotentne ljude koji su ga dočekali s vidljivom dosadom. Čuvši da je njihov predavač dječje književnosti Silvije Pokrajac otputovao na očev sprovod, očekivali su da predavanja ne će ni biti. Žagorili su negodujući kada je na zamjenu došao Matićić, kojeg su znali kao predavača komparativne književnosti. Što će im predavati? Dječju? Svjetsku?

Nisu se ni studenti svidjeli Matićiću. Sedam-osam godina stariji je od njih ali među njima ne može prepoznati ni sebe ni svoju generaciju: oni su bili ambiciozni, ovi nezainteresirani, oni marljivi, ovi lijeni i ravnodušni, samouvjereni, drski i neodgojeni.

— O čemu želite da razgovaramo? — upitao ih je nastojeći biti blagonaklon. Studenti su šutjeli i pogledavali se u nedoumici.

— O Uskrsu — dobaci napokon jedan. Bijaše uoči Uskrsa.

— Možemo razgovarati i o Uskrsu, odnosno o uskrsnuću kao literarnom motivu — pokuša ih zainteresirati.

— Moj je dva tjedna kasnije — javi se drugi student.

— I jedan i drugi su vaši — pokušava Matićić pomiriti katolike i pravoslavce.

— Moj nije nijedan — javi se i treći student.

Ateist je to izgovorio podsmješljivim tonom, pa se činilo da se student više šali nego što govori o svom uvjerenju.

Dijalog od kojeg su zazirali i studenti i njihov profesor bio je uspostavljen.

— Ti si ateist vjerojatno po rođenju a ne po uvjerenju? — više je rekao nego upitao Matićić... — No, možemo razgovarati o Uskrsu, to jest uskrsnuću... Tolstoj je napisao istoimeni roman, to znate, zar ne?

— Znamo — odgovore uglas i vjernici i ateisti.

— Ako se sjećate, on na početku romana citira trojicu evanđelista: Matiju, Ivana i Luku... Tko su evanđelisti i što su evanđelja?

Šutnja.

— Evanđelje je dobra vijest... To su zapisi evanđelista, Isusovih učenika, apostola koji su pisali o njegovu životu i učenju.

Šutnja. Nisu znali ništa o tomu ni bivši ministranti ni sadašnji katolici i pravoslavci. Od ateista se to moglo još manje očekivati.

Nisu ništa znali o evanđeljima, štoviše ni o Bibliji — osim da je to vjerska knjiga — ništa o starom i novom zavjetu. Vrlo su se iznenadili kada im je počeo citirati ljubavne i erotske stihove iz Salamonove *Pjesme nad pjesmama*. Među njima mogao je naći slušače ali ne i sugovornike, pa je ostajao predavač. Studenti su pogledavali na sat — bilo ih je malo teže zainteresirati.

Nikada nisu čuli za židovskog kralja Salomona, sina Davidova, pa im je ispričavao zgodu o njegovoj presudi, dvjema majkama od kojih je svaka tvrdila da je djetetova majka. Salamon je naredio da mu dadu mač: posjeći će dijete i svakoj će dati polovicu. Nato je jedna od njih zavapila neka to ne čini, ona će se radije odreći djeteta, samo neka ostane živo... Tako je, dakako, mogla rasuđivati samo istinska majka.

To ih je ganulo, osobito studentice.

Pokušao im je ukazati na vezu između Biblije i razumijevanja europske i hrvatske književnosti. Pitao ih je, jesu li obrađivali Marulićevu *Juditu*? Tko je Judita?

— Žena koja je oslobodila Splićane, svoj narod — odgovorili su slavodobitno.

Matičić nije uzmaknuo pred njihovim neznanjem. Oni nisu znali da je Judita židovska junakinja koja se, bogobojazna i hrabra, ušuljala pod šator asirskog vojskovođe Holoferna, iz Ninive, ubila ga i oslobodila svoj rodni grad Betuliju, ni da je Marulić prije petsto godina, inspiriran tim događajem, spjevao *Libar u kom se uzdrži istorija svete udovice Judit u versih harvacki složena*.

— Sve ste to učili i zaboravili — korio ih je. — Za petnaestak godina proslavit ćemo 500 godina književnosti na hrvatskom jeziku... Kako ćete pred Marula?

— Kako ćete predavati Marulića srednjoškolicima? — iskreno ga je zanimalo.

— Iz čitanke — i oni su bili iskreni — kao i naši profesori.

— Kako ćete bez Biblije razumjeti Marulića, Gundulića, Kanižlića, Kranjčevića, Matoša, Cesarića — retorički je pitao. Studenti nisu ni pokušavali odgovoriti.

Za njih je Isus bio mitska osoba. Svojom pričom o njemu i novoj eri naljutio ih je pa ga je jedan, neidentificirani sjedeći objekt, upitao je li on profesor književnosti ili vjeroučitelj?!

— Vama bi trebao i jedan i drugi — odgovorio im je.

Studenti su se opravdavali da nisu išli na vjeronauk, a u školi ih nisu učili ni o Isusu ni o ostalima iz društva svetaca, blaženika i ostalih Boguugodnika, pa im je savjetovao da Bibliju izučavaju fakultativno.

Pripovijedao im je o Bibliji kao najvrednijoj knjizi povijesti čovječanstva spominjući značaj imena-simbola, kao što su: Eva, Adam, Mojsije, Lazar, Job, Noa...

Pričao im je, očekujući i sam da sat zamjene što prije istekne, o Judi, jednom od dvanaestorice Isusovih učenika koji je za 30 srebrnjaka izdao

Učitelja, a zatim otišao i objesio se o smokvu. Poučavao ih je o ruskom piscu koji je o Judi iz Kariota napisao čudesnu priču, kao i o Lazaru kojeg je Isus — iako već bijaše tri dana mrtav, uskrsnuo od mrtvih, pokušavajući završiti kružnicu misli s kojom je započeo predavanje.

— Odakle potječe uzrečica: »Nitko nije prorok u svom selu?« — upita skupljajući svoje bilješke po stolu, koje mu nisu zatrebale. Studentima druge godine mogao bi predavati da je pao s Marsa, posve nepripremljen.

— Iz Biblije — odgovorila je neka djevojka. — Sve potječe iz Biblije.

On osjeti ironiju.

— Za domaću zadaću napišite sastav na temu »Prorok je bez časti jedino u svom zavičaju« — ako niste zaboravili pisati. — I on uzvratu porugom.

U radnu sobu vratio se nezadovoljan, štoviše ogorčen. Nametnula mu se nova tema o kojoj će pisati, o studentima koji se hvale svojim nepoznavanjem Biblije. Da se u to osobno nije uvjerio, ne bi vjerovao.

Izišao je na ulicu. Uz nedaleki kiosk ugleda Brčića, urednika lokalnog dnevnog lista. Nije mu uspio umaći, što je namjeravao, neraspoložen za razgovor. Mahnuo mu je rukom na pozdrav, i Brčić je, u žurbi, samo odmahnuo. Za razgovor s urednikom novina, koji mu je prije mjesec dana ponudio dnevničku, zapravo svakodnevničku rubriku u svom listu, karticu—dvije teksta na kojima bi komentirao svakodnevne događaje u zavičaju, nije bio spreman. U prvi tren ideja mu se učinila privlačnom: teme po vlastitom izboru, odnos prema njima osoban. Priželjkivao je svojedobno takvu priliku, ali slični napisi u novinama odvrćali su ga od sličnog posla.

Koga može zanimati ono o čemu bi pisao? Upravo tih dana čitao je takve zapise ukoričene u knjizi (ne bi li odoljeli prolaznosti). Smučilo mu se takvo pisanje i bilo ga je strah da i on svojim pisanjem ne izazove u bilo kome ista ili slična osjećanja.

Dnevničar je pisao s kim je kada bio i pio, s kim je išao na nogometne utakmice, s kim se sastajao i rastajao, kako se osjećao na aerodromu, u tuđim kućama, u kojim novinama.

Narcis je bio uvjeren da je sve što mu se događa neobično značajno i da to treba ostati zabilježeno za buduće naraštaje. Vrhunac neukusa bio je sadržan u rečenicama i kraticama tipa: Zoki je u Beogradu, u vojsci. Dovelj Rikija.

Nemušte i banalne šifre.

Vlatko je vjerovao da njegov nezanimljivi život jedva zanima Katarinu i Lilijen...

Reći će Brčiću neka čeka dok ideja u njemu sazrije, tada će mu se javiti. Zapravo, bojava se. Znao je o čemu god pisao, pisat će o sebi.

A o sebi je najbolje šutjeti.

TKO JE DOBRI DUH MEDEROVAČKE IZDAVAČKE KUĆE? TREBA LI PODIĆI SPOMENIK ZA SVENARODNO POMIRENJE? JE LI HRVATSKI NAROD GENOCIDAN I MORA LI ŠUTJETI ZBOG SVOJE PROŠLOSTI KAO PIČKA U ŠACI? ŽALE LI BORCI ZA SVOJIM MECIMA ISPALJENIM U RATU, DANAS U MIRU?

ČITAJTE O TOMU U POGLAVLJU:

IZ JEDNAČAVANJE ORDENJA ILI SVENARODNO POMIRENJE

— Mislave, sine — pobjedonosno će Vranica — pronašao sam duhovnog kontrarevolucionara i u našoj sredini.

— Tko je taj nesretnik, tata?

— Vlatko Matičić.

— Matičić? Što je učinio, jadan ne bio?

— Pisao je.

— Što je u tomu loše?

— Loše je priče pisao.

— I od loše literature društvo može imati koristi.

— Društvo da, ali on ne. A ni ti.

Mislav uzdahne i okrene se puncu. Reče mu blago, lažno strpljivo.

— Tata, uvijek vam se potajno divim pitajući se kako uspijevate već na prvi pogled prepoznati dobru od loše literature?

— To je bar lako, sine, pročitaj njegovu priču *Pomirenje*, pa ćeš shvatiti.

— Čitao sam je u rukopisu, kao urednik.

— U rukopisu će i ostati.

— Zašto, ima dvije pozitivne recenzije?!

— Druga je gotovo pozitivna ali nije... Pokrajac je napisao da rukopis preporuča za tisak ako autor izbaci spomenutu priču. Autor je nije izbacio. Zašto to nisi učinio ti, kao urednik? — naglasi Vranica.

— Jer je to najbolja priča. Noseća.

— Noseća jest, ali problemima. Moraš spriječiti njezino objavljivanje jer ćeš stradati. Bolje da Matičić ostane bez knjige nego ti bez posla... Neka piše znanstvene radove, eseje, priče za djecu, to je manje opasno... Dobro je da sam pročitao tu priču poslije Pokrajčeve kritike. Matičić bi te uništio, a ja ću te spasiti.

— Dobri duh izdavačke kuće — smijuljio se Mislav.

— Mislave — Vranica će pedagoški (školovat će zeta) — fakultetski si obrazovan ali moraš još mnogo učiti... Da prepoznaš opasnost ne kad je i slijepac uoči, nego na prvi pogled. Da je nanjušiš.

— Koju opasnost? Misao crnu i prevratničku, kontrarevolucionarnu, rekli biste — zetova ironija prelazila je u sarkazam. — Kako je prepoznajete, tata?

Stari Vranica nije reagirao na zajedljivost.

— Da si četrdeset godina gradio ovo društvo, kao ja, prepoznao bi je.

— Gradio sam i ja ponešto.

— Dograđivao si ali nisi mu udarao temelje. Ja jesam.

Mislav se zlovoljno okrene prozoru. Bilo mu je glupo nadmudrivati se s umirovljenim revolucionarom koji, kao bijesan pas, čuva ono što je odavno pokradeno.

Bio je vedar, topao dan, neobično vrijeme za doba godine. Nebo kao izbljedjela plava haljina. Na travnjaku ispred kuće nezadrživo je nicala trava; ljubice i zumbuli, u vrtu, istisnuli jaglace, jorgovani pupali naočigled. Polakomilo se bilje za proljećem, a podmukla zima još vreba iz prikrajka. Vratit će se, osvetit će se nestrpljivom raslinju.

— Što je problematično u *Pomirenju*? — pomirljivije će Mislav. Škiljio je u sugovornika. Morao bi nositi očale s jakim dioptrijom a ne čini to. — Jedan je sin partizan, drugi četnik. Obojica su poginuli u borbi iako na suprotnim stranama. I obojicu je majka sahranila, ožalila i podigla im spomenike s natpisom: **POGINUO OD BRATSKE RUKE...** Što u tomu ne valja?

— Vidiš — Vranica je bio strpljiv sa zetom — poluslijepi si a to je gore nego da si potpuno slijep, jer tada ništa ne bi vidio, ne bi postao urednikom u izdavačkoj kući i ne bi bio odgovoran za tuđe rukopise. Ovako, kako ćeš opravdati ono što gledaš a ne vidiš, čitaš a ne razumiješ?!

— Što ste vi vidjeli i pročitali u ovoj priči? — Mislav je trljao prstima oči.

— Vidiš, podliježeš prvom dojmu; zaviri malo priči pod kožu... Zar ne shvaćaš, on glasa za pomirenje svih boraca. Glasa za svenarodno pomirenje kukavica i junaka, vremena prošlog i vremena sadašnjeg, poručuje nam da valja oprostiti ako želimo buduće živjeti zajedno. Moramo prestati s razgrtanjem grobova, prebrojavanjem žrtava i okrenuti se budućnosti... A možemo li, a smijemo li — Vranica je više opominjao nego pitao — išta zaboraviti?

— Mislite da prošlost mora stalno opominjati sadašnjot?

— Zar izjednačiti ordenje? — odgovorio je protupitanjem. — Valjda nije isto, visi li na četničkim ili partizanskim prsima?!

— Mislim da se ne radi o prsima nego o ljudima.

— Krivo misliš, Mislave — gorko će Vranica nakostriješivši se kao gavran. — Dakle, zajednička im je majka domovina, je li? Pa da obojici podignemo spomenik? I jedan i drugi pali su za domovinu iako na suprotnim stranama — za to glasaš!

Stari je nervozno šetao po sobi. Bijaše to nekoć visok i uspravan čovjek, sada već povijenih pleća. No, duh mu još uvijek bijaše vertikala.

— Nemoj mi govoriti o tomu kako su u ratnom bespuću bili ispremještani putokazi, kako je bilo »smutnoe vreme« i da se nije bilo lako orijentirati, da

se lutalo, jer nisu svi lutali. Ja nisam lutao. Znao sam kako idem i na koju stranu pucam. Da se sutra zarati, za tebe to ne bih znao reći.

— Ne znam ni ja, priznajem — mirno će Mislav... Mnogi od vas koji su pucali na pravu stranu kasnije su požalili za svaki ispaljeni metak.

— One zalutale i ove razočarane sudimo i osuđujemo, ne dižimo im spomenike.

— Znači, svi oni koji drukčije misle, naši su neprijatelji. Od rata naovamo živimo s njima. Trijebimo ih pomalo kao kukolj s njive i ne želimo se s njima izmiriti...

— Ti kao da si Matičićev odvjetnik! Ako sam te dobro shvatio, ti također misliš, Mislave, da nam je potrebno dvostruko pomirenje: s onima mrtvima, koji su pali na krivoj strani, i s ovima živima, koji ni do danas nisu na našoj strani, koji ne vjeruju u našu stvar. — U što?

— U bolju budućnost, u komunizam, daleki ali dolazeći komunizam.

— Jedina nam je prilika da komunizam dođe k nama, mi njemu ne ćemo nikada... Tata — Mislav se više nije ljutio, žalio je starca — za vas bi bilo bolje da što prije umrete, manje bi vas razočarala budućnost.

Punac je nesvjesno skinuo očale s nosa. Puhao je u besprijeckorno čista stakla i nepotrebno ih brisao jelenskom kožicom. Sjeo je za nizak stolić i zapalio cigaretu.

— Pa da — otpuhnulo je rezignirano — ti misliš kao i Matičić. Zato nisi ni zamijetio trulu vočku među zdravim plodovima, ono kukavičje jaje koje nam je podmetnuto.

— Nije on nama ništa podmetnuo, ništa nije radio kriomice. Napisao je priču onako kako smatra da je mora napisati, a ne kako bi je smio napisati... Pisanje nije čin prisile nego slobodne volje. Pravo na drugačije mišljenje.

— Ne možemo mi »puj, pike, ne važi«, izmiješati karte i ponovno ih podijeliti.

— E, morat ćete... Ne mogu uvijek isti imati adute, pogotovo ako su slabi igrači.

Vranica ga je promatrao nemoćno, obeshrabren odviše a da bi nastavio razgovor sa zetom. Bio je zadovoljan kada mu se kćerka udala za Mislava (bijaše rastavljenica, s djetetom iz prvog braka) ali sada je zažalio zbog toga: ima neprijatelja u kući. Dao mu je kćer za ženu, pustio ga pod svoj krov, prostro je pred njim svoj stol, podržava ga kao urednika u izdavačkoj kući, a on mu ovakve heretičke misli istresa u lice. Upropastit će, budala, i sebe i njega.

On mora izbaciti ovu guju iz njedara.

— Što nam znači — zet ga je učvršćivao u odluci — nečija tisućugodišnja kultura ili nečije tisućugodišnje junaštvo? Kamo nas vodi neprekidno prebrojavanje mrtvih u logorima ili jamama, prebrojavanje noževa i kama?... Evo, ja priznajem da sam genocidni Hrvat i pitam vas, želite li i ubuduće živjeti sa mnom, u ovoj kući, ili ne? Ako je odgovor »da«, nemate mi pravo više ništa predbacivati, a ako je odgovor »ne«, živjet ćemo ubuduće svatko za sebe...

Vranica ga je slušao mutavo ne vjerujući da je istina ono što čuje.

— Ako čovjek oženi kurvu — pokušao mu je Mislav objasniti jednostavnije — ima li joj pravo u braku neprekidno spominjati njezinu prošlost? Nema, ili slijedi rastava braka...

Ušutio je shvativši da nije našao najsretniji primjer. Stari će shvatiti aluziju. Kaže li da se prošlost kurve ne može i ne smije zaboraviti, osudit će vlastitu kćerku na vječitu sumnju i propitivanje, a unučicu, koju neobično voli, na nepodnošljiv život. Prihvati li pak pomirenje u vlastitoj kući, kako da ga ne prihvati i u vlastitom narodu ili državi?

Mučnu situaciju spasila je Vraničina žena. Ona je, nepogrešivo senzitivna, osjetila napetost i netrpeljivost koja povremeno izbija između ova dva čovjeka — što i nije osobito teško — teže ju je nadzirati. Stajala je, ušavši u sobu, podbočivši se o zadebljale bokove, i okrenula mužu.

— Pero, ti meni nisi jasan — teško je suzdržavala bijes. — Dokle ćeš se nadmudrivati s tim čovjekom? Dokle ćeš prebirati po knjigama koje ne razumiješ, hoćeš li učiniti napokon i nešto korisno?

Da nije bio u društvu zeta, Vranica bi joj začepio usta uvredljivim odgovorom, kao što inače čini, ali posljednji atomi svijesti upozore ga da prešuti uvredu.

Njegova žena to iskoristi.

— Zašto ne bi — pitala je retorički — kao ostali umirovljenici ošišao travnjak ili živicu, zašto ne bi — pogledala ga je značajno — umjesto pera u kojem je sve manje tinte, uzeo čekić u ruke pa pribio neki čavao u rasklimanu ogradu, neki vijak u razvaljena vrata. Zašto ne bi poskidao paučinu s prozora koji ne mogu dosegnuti, zašto ne bi uzeo unučicu za ruku pa s djetetom išetao na igralište... Zašto ne bi izišao među ljude i ponašao se kao čovjek: kao muž, kao otac, kao djed!

5

KAKO JE UREDNIK MISLAV UKRAO UGOVOR AUTORU I KAKO GA JE SAKRIO OD AUTORA I OD SAMOG SEBE? VOZI LI SE MLADI ZNANSTVENIK NA BICIKLU ZATO ŠTO HOĆE ILI ZATO ŠTO MORA? KAKO PREPOZNATI MUČAK MEĐU ZDRAVIM JAJIMA? STRIJELA JE ODAPETA, HOĆE LI POGODITI CILJ? POSIJEĆE LI UISTINU RIJEČ GORE NEGO MAČ? ČITAJTE O TOMU U GLAVI:

KUKAVIČJE JAJE

Urednik Mislav Bukovčić bijaše istinoljubiv ali nagao čovjek. Pripadao je ljudima kojima je jezik brži od pameti i kojima valja počesto izbrojati do sto prije nego se oglase, ako već ne mogu šutjeti.

On bi se istutnjio u svađalačkim razgovorima s puncem ili suradnicima na poslu, ali kasnije, kada bi se smirio i razmislio o svemu što je izgovoreno, nerijetko bi ispravljao svoje ponašanje.

Razgovori s Vranicom puno su mu koristili. Suprotstavljajući se puncu izgovorio bi u žaru rasprave podosta u što ni sam ne vjeruje, ali ne da bi naljutio starog protivnika nego da bi se uvjerio koliko su mu jaki vlastiti argumenti i koliko ih može braniti i obraniti. Preispitivao se iskušavajući druge.

Bio je zapravo zadovoljan što ga je dobri duh izdavačke kuće upozorio na nesumnjiv uređivački promašaj. Bio je tek odnedavno urednik i nije smio griješiti, ali oklijevao je s konačnom odlukom da prebrzo ne prizna nebudnost ili nesposobnost.

U ovo vrijeme neodlučnosti, u vezi s Matičićevim rukopisom ponovno mu je pomogao Vranica. Inicirao je sastanak izdavačkog savjeta i zatražio da se svi članovi izjasne o proskribiranom rukopisu, napose o spornoj priči. Vranica je, u raspravi, pozivao sve članove da se izjasne ostavljajući blagonaklono Mislava za kraj, kada je tuđa mišljenja lako mogao svesti na nepogrešiv zaključak, ne i na osobno, odlučujuće presuđivanje.

Mišljenja članova savjeta, potaknuta Pokrajčevom recenzijom, bila su jasna i Mislavu nije bilo teško — ohrabrenom Vraničinim plamenim pogledima — predložiti kompromisno rješenje, za njega spasonosno: zbirku Vlatka Matičića tiskat će samo ako izostavi spornu priču *Pomirenje*.

Mislav im nije mogao priznati da je rukopis već u tiskari i da mu predstoji neugodan razgovor s autorom koji je već potpisao ugovor s izdavačem, za cjelokupnu zbirku, za što je primio i polovicu honorara pa iako ne će biti teško zaustaviti tiskarske strojeve, koji se još nisu zahuktali, kako obezvrijediti već potpisani ugovor?

Te večeri urednik Mislav dugo nije mogao zaspati. Prevrtao se na ležaju. Razmišljao je kako da taj problem što bezbolnije riješi, ali ništa pametno nije smislio.

Iduće jutro, dok je mamuran ispijao prvu šalicu kave, rekla mu je supruga da je ostala trudna. Pogrešno je brojala plodne i neplodne dane, krivo je mjerila baznu temperaturu, zaboravila je kupiti zaštitne gumice, nije ugradila spiralu — priznaje da je kriva, ali zaniijela je i ne može pobaciti.

Oboje je željelo dijete ali ne sada. Mislili su da sve znadu o trudnoći, a zalomila im se kao nebudnim srednjoškolcima, zbog čega su se stidjeli.

Kad ga je nazvao Matičić, zažalio je što je podigao slušalicu. Jutro je navještavalo loš dan... Matičić je pitao, je li napokon rukopis u tisku?

— Sutra ga šaljem — slagao je.

Nakon što je riješio prvi problem, Matičić je rješavao drugi.

— Jeste li imali sastanak uredništva u vezi s honorarima?

Tada je sinula ideja u neispavanoj uredničkoj glavi. Uhvatio se za nju tražeći spas.

— Jesmo, razgovarali smo... Odlučeno je da se ovi skromni honorari povećaju.

— Za koliko? — pitao je slabo plaćeni prosvjetar koji je, u fušu, pisao.

— Za 25 posto. — Uredniku je sad već bilo lakše izmišljati.

— Vrijedi li ta odluka retroaktivno?

— Naravno.

— Što mi je činiti? — Matičić je pružao uredniku slamčicu spasa.

— Dođi jednog dana pa ćemo izmisliti nekakav aneks ugovoru — urednik je dohvatio slamčicu.

— Jednog dana? Još danas ću doći — Matičić je kovao željezo dok je vruće.

— Nemam dopodne nastave, doći ću za pola sata.

— Dođi! — više je molio nego dogovarao Mislav. — I ponesi ugovor!

Pola sata kasnije mladi je znanstvenik dojurio svojim starim biciklom. Parkirao ga je ispred izdavačke kuće, osigurao ga lancem i lokotom protiv kradljivaca. Mislav ga je dočekao blažena lica.

— Jesi li donio ugovor?

Matičić mu ga dobaci s praga. Urednik ga spremno uhvati i odmah ugura u duboku, mračnu ladicu uredničkog stola. Pozove ga u grad na piće.

Matičić reče da ima razloga za čašćenje, on će platiti piće. Izišli su. Usput ga je Mislav zabavljao pričom o gomili rukopisa koji čekaju bolja vremena, o sve skupljim tiskarskim troškovima, o smanjenom izdavačkom planu, o ljudima iz grada koji mu se miješaju u izdavaštvo...

Gostionica *Rog* nije bila daleko i oni udoše, nekoliko minuta kasnije, u njegov najmračniji separe.

Mislav uroni u stolicu kao u mrtvo more.

— Vinjak — odgovori na upitni Matičićev pogled — dupli vinjak.

Ispili su nekoliko dvostrukih vinjaka što ih je galantno naručivao autor kojemu je honorar povećan za 25 posto. Mislav se nelagodno osjećao. U času iskrenosti, pojačanom pićem, zagledao se u bezazlene Matičićeve oči, skrivene očalima, u pripovjedačevu bradu staru tri dana, teško odolijevajući da se ne nagne preko stola i neskriveno kaže: »Stari moj, žao mi je, ali tvoj rukopis ne možemo tiskati. On će i nadalje ostati rukopis. Ja sam ga propustio ali umiješali su se cenzori. Upozorili su me na opasnost, skrivenu, kojom zrači tvoje djelo, a ja imam ženu s tuđim djetetom, uskoro ću imati i svoje, moram razmišljati o vlastitoj egzistenciji... Ja nisam ovdje da razmičem granice slobode stvaralaštva iako bih to rado činio — ne mogu se poigravati ni sa sobom ni sa svojim. Nerado to činim, ali moram...«

Poželio je progovoriti s njim otvoreno i argumentirano o svakoj rečenici *Pomirenja*, da ga dotuče svojim razlozima ili da bude dotučen njegovima, sve — samo da ga ne mora ovdje, u *Rogu*, uz njegovo piće obmanjivati svojim lažima.

Čim se oprostio od Matičića, vratio se u uredništvo. Uzeo je njegov ugovor i stavio ga u omotnicu, zalijepio je. Istog dana odnio je sve kući i sakrio, kao

da skriva pred nečistom savješću — u najmračniji kutak skromne kućne knjižnice.

Tjedan dana kasnije Vranica je ostvario svoju. Objavio je u lokalnom listu članak *Kukavičja jaja* u kojem je autor osuđivao idejne promašaje u suvremenom književnom stvaralaštvu. Među »kukavičjim jajima« urednik i autor lako su mogli prepoznati *Pomirenje*.

Vranica je objelodanio ono o čemu Matićić nije pomišljao ni u najskrivenijim mislima.

Svog cenzora znao je površno, kao starijeg čovjeka koji povremeno komentira marksističke časopise u lokalnom listu, kao bivšeg funkcionara u Socijalističkom savezu, kao vezu organiziranih socijalističkih snaga (subjektivnih) s neorganiziranim snagama Mederovca. Vraničino prezime još je odnekle znao, sjetio se, iz impresuma *Književnog slova*, časopisa za društvena, kulturna i književna pitanja. U zaglavlju časopisa pronašao je i njegovo ime. Sjetio se da je Mislav oženio njegovu kćerku — i zamučeni zdenac počeo se bistrirati...

Prijetnja i opasnost dobijali su sve jasnije konture. Strijeli odapetoj u novinama znao se ne samo strijelac koji ju je odapeo nego i odakle je odapeta i s kojim ciljem.

Već tada je imao dovoljno razloga da se povuče, ali on je hrlio i dalje naprijed. Drugi su znali ono što je on jedva naslućivao.

U razgovorima koje je započinjao s kolegama na fakultetu bila su mu puna usta europske demokracije, pluralizma ideja. Citirao je strane i domaće filozofe i dizidente ne zamjećujući, u žaru obrane okrivljenih djela, kako ga kolege slušaju više suosjećajući nego sa zanimanjem; o divljenju nije bilo govora. Prekasno je shvatio da se zahuktao, samo je on govorio.

Kasnije, kada bude razmišljao o tim danima, prisjetit će se da su i drugi ponešto govorili, ali više provokativno nego raspravljajući, proturječili tek da bi ga izazvali. Kao da su čekali da se istrči, a on ih nije razočarao; trčao je kao lud.

I kao što hrabre u životu prati sreća, tako se onima na koje sudbina upre prst odjedanput nađe i kamenje na putu, kojeg nikada do tada nije bilo. Tako se dogodilo da je, sav u euforičnom raspoloženju, razgovarao s urednikom omladinskog lista. Mlad i nadobudan urednik nizao je provokativna pitanja na koja je Matićić sa zadovoljstvom odgovarao. Kudio je i psovao po svemu i svačemu. Pljuvao.

Kasnije će shvatiti da se olako nabacivao riječima koje, zna se, teže posijeku nego mač.

JE LI OSUĐENIK KOJI PRED STRIJELJANJE VIČE: »KUKAVICE, PUCAJTE U PRSA!« HEROJ ILI KUKAVICA? SMIJE LI STUDENT KOJI NEMA DVIJE ČISTE ČARAPE OBUĆI DVIJE RAZNOBOJNE? MORA LI OBRAZOVANI VOJNIK ZNATI DA JE HRVATSKI TJEDNIK MINA? SMIJE LI DESETAR NATJERATI VOJNIKA DA DVAPUT U JEDNOM DANU ZAŠIJE DŽEPOVE? JE LI JUGOSLAVENSTVO DRŽAVNOST ILI NACIONALNOST? ODGOVORE NA OVA PITANJA MOŽETE PROČITATI U GLAVI:

UPOBURNE, CRNE NOĆI

Nekoliko dana kasnije, »u po burne, crne noći«, što bi rekao pjesnik, začuo je Matičić kucanje na vratima sobe. Otvorio ih je noćnicima i iznenadio se ugledavši dvije nepoznate osobe, u civilu. Iako su to znali, upitali su ga stanuje li ovdje Vlatko Matičić. Jedan od dvojice posjetitelja pokazao mu je nekakvu karticu na kojoj, zbunjen, nije uočio podatke o identifikaciji, ali je shvatio da je to nebitno, čim je čuo da su iz SUP-a. Uzmaknuo je nagonski i propustio ih nepozvane unutra, pokušavajući preglasnim govorom zatomiti uzbuđenje koje ga je obuzelo.

Nastojao je da mu hrapavi glas zvuči mirno.

— Izvolite.

Supovci su izvoljeli ući pa su odmah i započeli s poslom. Površno su razgledavali sobu. Jedan od njih sjeo je za stolicu u sredini sobe, drugi je počeo prevrtati po papirima na stolu i u ladicama.

— Imate li odobrenje za pretres? — on shvati u trenu o čemu se radi.

Tražitelj je i dalje tražio po ladicama, a onaj što je sjedio za stolicom mirno je pripaljivao cigaretu, sporo kao da beskrajno uživa u svojoj navici. — Nemamo nalog za pretres... Hoćeš li da dodemo s njim?

Ustuknuo je. To što se događalo nije bio serijski film na TV-ekranu, nego se događalo njemu, ali nije se uplašio. Štoviše, odjedanput se posve smirio. Postao je ravnodušan i sabran. Prepoznao je to čuvstvo. Sjećao ga se još iz studentskih dana, iz vremena polaganja najtežih ispita: kad bi u trenutku zatajilo znanje i kada bi postalo posve moguće da će ga ispitivač, u najboljem slučaju, vratiti na ponovno polaganje ispita, kad se radilo o nekoliko odsudnih sekundi — pasti ili položiti — u njemu bi jezičak vage znanja neodređeno zatreprio prije nego se nagne na krivu stranu. Kao rezultat treme i straha od mogućih posljedica, odjedanput bi postao savršeno miran i usredotočen, spreman da znalački i odmjereno odgovori na svako pitanje. Valjda je to bio osjećaj »preživljena« straha. Bojao se, ali bi u jednom trenutku shvatio da je

sve izgubljeno i da se više nema zašto bojati, da je između »biti« i »ne biti« prevagnulo »ne biti«...

Nije li to raspoloženje slično onomu koje osuđenika na smrt obuzme prije neizvršene presude? Svaki se osuđenik boji smrti, ali samo do određenog trenutka, vjerojatno do onog djelića sekunde do kojeg vjeruje da je život još uvijek moguć, da će vijest o pomilovanju stići u posljednji čas. Ali kad su već puške streljačkog stroja podignute u visinu njegovih prsiju, kad krvnik pruži ruku da mu izmakne stolicu ispod vješala, osuđenik se odjednom prestane bojati. Ravnodušno ili čak hrabro razgrne košulju i vikne: »Kukavice, pucajte u prsa!« Prijeti neprijateljima, ne moli i ne kuka, ne plače i ne trese se od straha.

»NJEGOVA SE SMRT NAJPRIJE U NJEMU DOGODILA.
DRUGI JE MOGU SAMO PONOVITI.«

Poslije krvnik još dugo priča o njegovoj hrabrosti i mirnoći.

Matičić je u trenu shvatio što se zbiva. Kao da mu je munja nakratko osvijetlila mračni vidik, osvijetlila prosjek u tamnoj šumi i on, uronjen u svjetlost, vidi ne samo šumu nego i svako drvo u njoj.

Nije želio da SUP-ovci dođu s nalogom i stoga im ništa nije odgovorio.

Onaj koji je prevrtao papire otvorio je fascikl zelene boje i listao po priložima. Matičić je prepoznao korice u kojima je čuvao izrezane članke iz novina, što su se odnosili na najrazličitije probleme koji ga zanimaju.

Milicionar se raskoračio ispred vitrine s knjigama čitajući poluglasno naslove. Njemu sumnjive.

— Svašta ti čitaš.

— Ja sam doktor književnosti.

— Znamo komu smo došli.

Oni su sve znali: tko je i što je, što piše, čita i misli.

— Sedamdeset i prve si studirao u Zagrebu.

— Jesam.

— Štrajkao si gladu.

Ne pita, konstatira, zna.

Nije se mogao sjetiti na što misli ispitivač. Šutio je ne znajući što da odgovori. Često je bio polusit ali nikada nije štrajkao gladu. Zar da im sada o tomu pripovijeda?

— Bio si član »Bijafre«!

Tračak svjetla opet učini svoje. Osmjehnuo se, prisjećajući se. — Ah... To su bili moje kolege s likovnih umjetnosti... i moj »cimer«.

Ne jednom nisu mu stipenditori poslali novac na vrijeme, a on se samo taj put našalio i rekao da će, kad već nema što jesti, štrajkati gladu... Njegov sobni kolega bio je član »Bijafre«, skupine zabarikadiranih studenata u krilu studentskog doma, koji su se tako prozvali u znak simpatija prema gladnim Afrikancima.

— Oblačio si raznobojne čarape: jednu plavu, drugu smeđu.

Promatrao ih je glupavo.

— To je protiv uroka. Opsjedale me vještice, progonili demoni...

— Ti si anarhist. Pokušao si zapaliti dom.

I toga se sjetio. Jednog zimskog dana bezuspješno je pokušavao potpaliti vatru u zidanoj peći. Vlažna drva nikako da se zapale. Tada je uzeo bocu s benzinom za čišćenje mrlja i pljusnuo ga po drvima. Drva su planula, ali se plamen vratio po slapu benzina do grlića boce, do njegove ruke. Ispustio ju je i vatra je tek tada planula, ali se nije zbunio. Povukao je deku s najbližeg kreveta i začas ugasio vatru. Tog dana više je i nije pokušavao zapaliti. Smrzavao se kao i do tada, nahladivši bubrege toliko da ih je kasnije uzalud godinama grijao.

— U vojsci si čitao *Hrvatski tjednik*.

— Prodavao se na kioscima, u gradu.

— Jest, ali ti si znao što se u njemu objavljuje. Kao obrazovani vojnik znao si da je to mina.

Slegnuo je ramenima.

— Bunio si se što ti je u vojnu knjižicu upisano da si po nacionalnosti Jugosloven.

— Jer je to bilo napisano u rubrici »nacionalost«, a ne »državljanstvo«. Nisam tada još znao da to može biti i nacionalnost i da mi je svaki podoficir može mijenjati.

— Knjižicu ti nije potpisao podoficir nego oficir.

Čovjek je sve znao kao da je s njim bio u brdima Manjače.

— Oficir se samo potpisao.

— Jedne noći, na vježbi, pitao si nadređenog podoficira, gdje li je on bio dok si ti sisao znanje, kao — on je još sisao majčino mlijeko...

— To je istina. Podoficir je imao srednju školu, a mene je tog dana dvaput silio da šivam džepove na hlačama... jer sam u njima grijao ruke.

— Vojska ti je dala rukavice.

— Netko mi ih je ukrao.

— Netko ti ih je ukrao... ali kad si se razduživao s opremom, predao si i rukavice.

— Nekome sam ih i ja ukrao. Stara vojska uvijek je uzimala od regruta ono što je prethodna generacija oduzela njoj. Ali vi to ne znate, niste bili u vojsci.

— Da si ti bio tamo gdje sam ja bio, ne bi imao problema ni s nacionalnošću, ni s rukavicama, ni s vojskom — nije se dao izazvati istražitelj.

— Kad smo sišli s brda, taj se podoficir prema meni sasvim drugačije ponašao, nakon što je iz podataka saznao da sam profesor književnosti. Tada je shvatio da se bitke ne vode samo u brdima nego i u dolinama. Bio sam jedini fakultetski obrazovan u vođu, trebao sam mu za političku nastavu, za organiziranje kulturno-umjetničkih programa, za takmičenja u šahu... Unatoč tomu i dalje me »školovao«. Vidjeli ste u vojnoj knjižici.

— Jako ti je stalo do nacionalnosti.

— Nije, ja sam slučajno Hrvat, nikad nisam s tim u životu mahao.

— Ako ti nije bilo stalo do nacionalnosti, zašto si studentima rekao da pišu latinicom?

— To je bilo u doba pojačanog hrvatskog nacionalizma...

— U vrijeme hrvatske nacionalističke histerije.

— Da, Srbi su uzvraćali ćirilicom koju ja, često, nisam uspijevao pročitati, zbog nećitkosti — dakle, bez niskih i podmuklih namjera.

— Prema svojoj nacionalnosti bio si osjetljiviji nego prema njihovoj.

— Nisam. Otidite studentima kojima predajem pa upitajte.

— Bili smo. Oni su nam to i rekli.

— Nikad nisam izigravao apostola hrvatstva.

— Izigravao si apostola, glumio vjeroučitelja.

Vlatko Matićić se gorko osmjehnu, dignu obje ruke nemoćno u zrak, u znak predaje.

Noću je svaka riječ zvučala strašnije nego danju.

— Europske i naše stranke šalju ti svoje materijale.

— Poštar ih donosi, meni kao i drugima.

— Drugi ih odmah bacaju u smeće, ti ih čuvaš.

— Ja sam pisac...

— Možemo i o tomu razgovarati... I zbog toga smo noćas ovdje.

Krug bijaše zatvoren. Njegovi tek nabačeni dijelovi ocrtavali su jasno kružnicu. Šutio je, a i što da kaže?

Milicionari su, kao po zapovijesti, ugasili cigarete u pepeljari, ustali, poravnali nabore svojih ogrtača, od pojasa naniže, i uputili se izlazu. Prenaglo. Matićiću se činilo da će dugo, mučno ispitivanje potrajati svu noć, da će mu prijetiti, možda ga i tući. Ali ništa realnog od iracionalnog straha. Onaj koji je s njim razgovarao, obrati mu se na izlazu.

— O našem dolasku nemoj nikome ništa govoriti... Bit će bolje za tebe — savjetovao mu je, a on mu je vjerovao.

Zaspao je tek pred jutro nagutavši se tableta protiv mučnine što ih je koristio u vožnji autobusom. Drugih nije imao. Probudila ga je Katarina upornim kucanjem. Korila ga je što sinoć opet nije večerao a jutros nije došao na doručak.

Sretan je što ima Katarinu koja ga voli. Donijet će mu doručak u krevet. Reče joj da nije gladan i zamoli ju da mu skuha kavu.

Ni ona ni njezini roditelji, činilo se, nisu znali za noćne posjetitelje. Ako i jesu, ništa nisu rekli, valjda navikli na kasne dolaske i odlaske njegovih prijatelja.

Katarina mu je donijela kavu i pripalila prvu jutarnju cigaretu. Sjela je uz njega na krevet i prigrllila ga na grudi, na koje se naslonio kao maleno dijete, žaleći što nije, u trenutku kada je ušla, razgrnula zavjese na prozoru, kroz koji bi mu pobjegao minuli noćni doživljaj, kao ružan san.

MOŽE LI SE MATIČIĆ UZBUDITI AKO UMJESTO LILIJEN GRLI MILICIONARA? TKO JE VELIKI BRAT I PRISLUŠKUJE LI UZDAHE MLADIH LJUBAVNIKA? MOŽE LI ČOVJEK VOLJETI DOMOVINU KAO SVOJU STARU, IZNOŠENU CIPELU? ŠTO JE GORE ZA POLITIČKOG: ZATVOR ILI PRISILNA HOSPITALIZACIJA? SAZNAT ĆETE U POGLAVLJU:

ZA SVE SU KRIVI ČERNOBIL I VELIKI BRAT

— Za sve je kriv Černobil — izusti Vlatko zureći kroz prozor Lilijenine sobe na osvijetljeno parkiralište ispred zgrade, na crnu, sjajnu i vlažnu ploču čija površina bliješti pod sitnim kapima uporne kiše. — Ovo nije normalno za ovo doba godine...

— Černobil? — povrijeđeno će Lilijen. — Koliko je Černobila do sada zataškano u Europi i u svijetu!?... Osim toga ne izgovara se Černobil nego Černobilj.

— Šalio sam se — Vlatko shvati da je bio netaktičan. Pride joj i zagri je. — Dobro, nije kriv Černobil, ali u mojoj zemlji, u ovo doba godine, nikada nije bilo toliko kiše. Ožujak je bio kao svibanj, svibanj je kao veljača...

— U mojoj zemlji još je uvijek snijeg i temperatura je ispod nule, ali ne optužujem nikoga zbog toga.

Vlatko joj je usnama doticao rijetku plavu kosu, vlažnu od kiše.

— Volim majku Rusiju i volim njezinu kćerku Lilijen... Volim sve osim Staljina. — Dugim i upornim ljubljnjem nije joj dopuštao do daha.

— Ugušit ćeš me — uzdahnula je izmičući se.

— U mojoj zemlji se tako ljubi — gurao ju je prema krevetu.

— Čekaj, svući ću se.

— Ja ću te svući.

Uspravila se i raširila ruke. Svukao je s nje jeans-kaputić (jedan od tri što ih je kupila čim je zakoračila u Jugoslaviju), pa vestu, majicu od tanke runske vune, mušku košulju, haljinu. Ostala je samo u plitkom plavom grudnjaku, načinjenom od nekoliko čipki, paučinasto spletenih oko tijela, »Saninom«... »Sve rijeke teku od izvora prema ušću, samo Sana teče prema vama« — ponovio je reklamni slogan s televizije, kada joj je nedavno poklonio komplet svilenih gaćica i grudnjaka, specijalno zapakiranih u plastičnu školjku. Plašio se da će je uvrijediti kad joj pokloni intimno rublje, ali nije. »Ti ćeš mi ga obući«, šapnula je zahvalno. »Ja ću ga s tebe svući«, odgovorio joj je. Ljubio ju je suhim usnama, liznuo iza uha osjećajući kako mu odgovara maznim pokretima tijela, blago uzbuđena. Njezino uzbuđenje bilo je iskreno, zarazno. Večeras je, međutim, osjetio nervozu, nesigurnost i još nadoživljeni strah da

će zakazati kao muškarac. Savio se, spuzio niz njezin trbuh, ljubio je oko pupka, po kukovima, između bedara.

— Istuširat ću se za minutu — blago ga je odgurnula — ti se dotle svuci.

Izvila se iz njegova zagrljaja skakutajući nespretno, hvatajući ravnotežu, u kupaonicu. Vlatko je sjeo, očajan, na rub kreveta slušajući zvuk mlaza vode ispod tuša. Znao je uzrok svojoj nemoći.

Što god radio, o čemu god razmišljao, u svijesti mu je bio nedavni posjet milicionara. Ono o čemu je do tada slušao ili čitao da se događa drugima, sada se dogodilo njemu. Analizirao je svoje prijatelje, svoje postupke i razgovore, svoja djela i nedjela, ali nikako da u njima pronade i najmanji trag neophodan za sumnju. Ipak, njegovi postupci i svaka izgovorena riječ odjednom se zadobivali nov smisao, drugačiji. Zadobivali ili imali? Strahovao je. SUP sve zna o njemu, sve ima zabilježeno u svojim bilježnicama: kad je gladovao kao student, kad je hodao gradom s rukama u džepovima, kada je ove morao zašiti, što je na Manjači rekao desetaru. Znaju li i o čemu je razgovarao s Lilijen? Bilo mu je nejasno zašto je sumnjiv. Oduvijek se smatrao odanim građaninom Mederovca, svog zavičaja i svoje domovine.

Kakvim su ga drugi smatrali?

Plaši se Velikog Brata koji sve vidi, sve čuje i sve zna. Čita i najskrivenije misli, preobraća pobunjenika u poslušnu jedinku, u člana Partije kojoj se potčinjava bez ostatka.

Veliki Brat ne krivotvori samo prošlost nego i povijest, znanost i umjetnost. Satire njegovu ljudsku dušu. V. B. nadzire buntovnika, ispire mu mozak, pretvara ga u poslušnu jedinku, pretvara ga u člana društva bez osobnih misli i želja, sa samo jednim osjećanjem — ljubavi i odanosti prema Velikom Bratu.

Prate li ga u svako doba dana i noći nečije oči, slušaju li ga nečije uši? Hoće još ikada moći glasno govoriti ne strahujući da ga V. B. prisluškuje ili snima? Hoće li moći vikati, ljubiti se i psovati ovu zemlju ili pojedinca u njoj a da ga ne optuže za antirodoljublje, za neprijatelja, za kontrarevolucionara? Mogu li mu dokazati sve što žele? Kako će im objasniti da je ružnu riječ izgovorio u afektu, u ljutnji, u opravdanom gnjevu i nezadovoljstvu, ljut, bijesan ili pijan, bolestan ili lud, a ne zato što ne voli svoju malu, dragu domovinu i sve njezine narode i narodnosti.

Koju drugu bi volio kad samo ovu ima?

Natočio čašicu vinjaka i ispije ju, potom i drugu. Jedan je umjetnik načinio spomenik domovini u obliku stare, iznošene cipele, zbog čega je bio kažnjen; jer može li se, smije li se tako rugati domovini? Rodoljub je teško protumačio metaforu: da se najbolje osjeća u svojim starim, iznošenim cipelama i da ih zato najviše voli...

Lilijen se vratila iz kupaonice s ručnikom oko širokih, zaobljenih bokova.

— Ti me obriši — osmjehnula se zažarena prekrivajući dlanom jabučaste grudi, uvučene bradavice na njima koje nabreknu tek nakon dugog milovanja i sisanja Vlatkova vlažnog jezika.

Prihvatio je ručnik i počeo je bezvoljno brisati. Osjetila je njegove mehaničke pokrete, podigla spuštene kapke i sama se nastavila brisati.

— Što ti je? — čudila se njegovu neraspoloženju.

— Oprosti, ovih se dana blesavo osjećam... uznemiren sam ali to nema veze s tobom... Odmah ću ja, samo da se istuširam.

Svukao se s nekoliko kratkih, nestrljivih pokreta i kliznuo u kupaonicu.

Kad se vratio, ona je već ležala u krevetu, do brade prekrivena plahtom, ispod koje su se nazirali oblici njezinog punačkog tijela.

Ispio je još jednu čašicu vinjaka i uvukao se pod plahtu, uz nju, u krevet.

— Zapravo, sviđa mi se kad pada černobiljska kiša u Jugoslaviji, onda je najljepše u krevetu s Ruskinjom — šapnuo joj je u uho ljubeći je — a još ljepše bi bilo s Ruskinjom u Lenjingradu, uz snijeg koji leprša za prozorom, uz zvuke trojke i balalajke, uz votku...

— Navuci zastore, molim te... — Voljela je intimni odnos u mraku ili u polumraku, sve dok strast ne nadvlada stid.

Ustao je i navukao zavjese. Grlio ju je u tami jednako nježno kao i na svjetlu, ljubio onako kako je to činio već mnogo puta do tada: ruke su činile iste pokrete, usne izgovarale iste ili slične riječi, tijelo se svijalo na isti način, ali iz njegovih pokreta više je izbijalo htijenje nego želja, i ona je to osjetila. Strpljivo i nježno poticala je njegovo uzbuđenje očekujući da preraste u nestrljive pokrete, lakome i strasne.

Čula je kako nervozno diše, kako se zamara u krevetu, kao da se uspinje na brijeg a unaprijed zna da mu ne će doseći vrh. Osjetila je kako se oznojio iako je u sobi bilo prohladno. Meškoljila se ispod njega čineći stražnjicom male »osmice«, osjećajući da se s njim događa nešto neuobičajeno, nešto što ga je zakočilo i prisililo da se nemoćno izvuče između njezinih širokih bedara i, poražen, klone uz nju.

— Što ti je, mili? — nježno ga je milovala prstima po vratu. — Zašto si uznemiren?

Vlatko povuče njezinu ruku sa sebe, kao da se samokažnjava: zakazao je i ne zaslužuje da ga dotiče. Ona upali stolnu svjetiljku. Sjedne uzdahnuvši glasno. S ostrim pokretom zabaci raspuštenu kosu s lica, plahtu koja joj je spala s grudi ne povuče nagore sjedeći otkrivenih grudi. Ljutila se na svoju stidljivost pomišljajući da je ona uzrok njegove nemoći. Nije znala što da učini i što da kaže jer se to prvi put zbilo u njihovoj jednogodišnjoj ljubavnoj vezi.

— Evo, možemo i pod svjetlom ako hoćeš...

— Ma ne... — nervozno je odgovorio — nema to veze s tobom nego sa mnom. Slušaj — podigao je glavu iz jastuka i unio joj se u lice — prije nekoliko dana dogodilo mi se nešto strašno.

— Što ti se dogodilo?

— Ne bih ti to ni rekao, da te ne opteručujem time, ali to me toliko uznemirilo i uplašilo da se ne mogu opustiti.

— Što se dogodilo? — upita.

— Bila su mi došla dva policajca u stan i ispitivali me... u po noći.

— Što si uradio?

— Što sam uradio? — ponovio je pitanje i glupavo se zagledao u nju. — Zbilja, što sam uradio?

— Što su ti rekli?

— Podsjećali su me na prošlost za koju sam mislio da je besprijeekorna... Sve su znali o meni: iz studentskih dana, iz vojske, s fakulteta...

— Možda znaju i da se sastajemo, možda misle da mi umjesto ljubavnih tajni odaješ državne... Možda misle da sam špijunka?!

— Valjda imam pravo voljeti lijepu lektoricu ruskog jezika iz Lenjingrada — nasmiješio se — malu Matu Hari.

— Ti imaš pravo voljeti a oni te nadzirati.

— Ne vjerujem da je to moguće.

— Sve je moguće u tvojoj i u mojoj domovini — izgovorila je zagonetno.

— Da, sve je moguće pod kapom nebeskom.

Naslonila je bradu na gola koljena obgrlivši ih nježnim bijelim rukama, zagledana u mračni kut sobe u kojem je njezin kišni ogrtač neprimjetno oživio, kao da je u njemu živo stvorenje a ne vješalica.

Vlatko je ustao povukavši pokrivač, potpuno je razgolitivši, ali nju više nije bilo stid. Ni kad se, pruživši joj čašicu sa pićem zagledao među njezine sklopljene noge. Klizio je pogledom niz krupna bedra sve do stisnute stidnice koja bijaše obrasla nježnim plavim dlačicama, prelijevajući se žuto-smeđe. Obuzela ju je beskrajna tuga. Ovo im je trebao biti posljednji susret, posljednji ljubavni sastanak. Nije uspjela produžiti boravak u Jugoslaviji i predstojao joj je skori povratak u Sovjetski Savez. Željela je stoga upamtiti ovu večer po dugotrajnom i strasnom ljubavnom odnosu, po večeri na koju bi otišli u obližnji restoran, po povratku u njezinu sobu i ponovljenim ljubavnim zagrljajima koji bi trajali duboko u noć, do pred jutro, kada bi se Vlatko probudio i tiho izvukao iz kreveta, iz sobe, iz njezina života.

Sada je rastanak postao ne samo nužan nego i okrutno jednostavan.

Ispila je piće kratkim gutljajima, odložila čašicu i ispružila se na ležaju. Lijevim dlanom prekrila je oči, kao da ih zaklanja pred svjetlom žarulje, drugi je položila na plavi brežuljak, u međunožje, raširila noge kako to nikada do tada nije učinila, pomičući prste gore-dolje, mirnim ravnomjernim pokretima, sve dok nije počela čujno stenjati i izvijati se požudno u krevetu. Osjetila je tada Vlatkovu glavu među bedrima, ljubio ju je lakim, kao da leptir slijeće poljupcima, po unutrašnjoj strani bedara, lizao je ostavljajući kratke vlažne tragove kao puž za sobom, pomičući se sve više prema njezinom spolovilu s kojeg je ona smakla ruku i povukla mu glavu na donji dio trbuha, usne na mjesto gdje joj maločas bijahu prsti koje je sad zavukla u njegovu kuštravu kosu određujući mu ritam pokreta. Valovi užitka sve su je više obuzimali i ona ga je povukla uz napet trbuh, na grudi, i još više na sebe osjećajući ga čitavog na sebi, njegov veličanstveni ud u sebi.

Sad ju je Vlatko grlio i ljubio kao iskusni ljubavnik koji uspijeva nadzirati svoju strast, pa neprimjetno povećava njezinu požudu sve dok u njoj ne razbije i posljednje ostatke stida i ne potakne želju da na vratu osjeti njegov topli dah, u uhu čuje bestidne riječi koje će je izludivati i zbog kojih će kasnije, kad se strasti smire i sjeti ih se, stidjeti.

Zadovoljna što je uspjela izazvati u njemu želju koju je nemoguće suzdržati, čudila se njegovoj žestini, ne znajući da se on u svojoj svijesti hrve sad s njom, sad s milicionarom...

*

»Na osnovu člana 45, točke 3, Zakona o krivičnom postupku«, optuživao je javni tužilac, »podizem optužnicu protiv Vlatka Matičića, sina Luke i Đurđe Štetić, rođenog 2. lipnja 1945. godine u Mederovcu... pišite Emilija«, istražitelj opominje tipkačicu koja se zagledala u Matičića, pitajući se zašto se tako lijep mladić kurva s politikom a ne sa ženama koje mu ne mogu odoljeti, »...i koji se nalazi u pritvoru, po rješenju istražnog suca, broj: 1140, od 28. svibnja ove godine, jer je u svojoj zbirci priča KUKAVIČJE JAJE neistinito i zlonamjerno opisivao društveno-političke prilike u našoj zemlji... Ne, to prekrižite... Jer je neistinito i zlonamjerno opisivao događaje u našoj narodnooslobodilačkoj borbi i njezine plodove, na način koji nadilazi humoristički i satirički pristup temi pretvarajući se u crnu ironiju i sarkazam...«

Vlatko čuje optužujući glas istražitelja ali promatra i prebrojava članove porote: šest muškaraca i šest žena. Zašto nije neparan broj? »Kako će glasati?« — pita se.

»Neka pristupe svjedoci optužbe«, poziva odvjetnik optužbe. »Autor zbirke priča«, brani se optužujući Mislav, »nije u prvu verziju rukopisa uvrstio i spornu priču P o m i r e n j e.

»Najprije ćete se zakleti!« upozorava ga sudac istražitelj shvativši njegovu zbunjenost pri svjedočenju.

»Vlatko, ne moraš govoriti istinu«, savjetuje svom štićeniku odvjetnik obrane.

»U kući pravde ne moram govoriti istinu?« čudi se optuženi Matičić, znanstvenik i pisac.

Odvjetnik se široko osmjehuje.

»Ne moraš, oni su ovdje zato da je ustanove... U sudu svi lažu: i optuženi, i obrana, i svjedoci, i odvjetnici...«

Matičić skita pogledom po sudskoj dvorani — prvi put u životu vidi sudsku dvoranu. Prostorija je vrlo visoka, zidovi obloženi hrastom, balkon ukrašen vijencem cvijeća i lišća. Iza potpornog stupa ugleda svoga starijeg brata Leonarda, iz Siska. Brat Leonard širi ruke i upitno izdiže vrh brade, pitajući nijemo je li intervenirao na fakultetu za sina njegova kuma? Vlatko mu daje znak da taj problem može smatrati riješenim.

»Jeste li vi na strani optuženog ili tužitelja?« i sudac je uočio Leonarda.

»Ja sam novinar«, odgovara Leonard, »pišem za Sudsku kroniku. Slušat ću i zapisivati. Pisanje je u našoj obitelji nasljedno«, objašnjava. »Kad je umrla naša sestra u Australiji, majka je napisala vrlo tužnu pjesmu.«

Matičić traži pogledom lijepu ženu zavezanih očiju, s pravedničkim mačem u ruci, božicu Justiciju. Danas će mu biti potrebna, ali nigdje je ne uočava. Osjeti čvrst stisak milicionara na nadlaktici i prestane se osvrutati. Stisak popusti. Milicionari mu se čine poznati, ali se ne može sjetiti odakle se znadu. Kada ih je i gdje vidio?

»Autor priče P o m i r e n j e nije u prvu verziju priča uvrstio i spomenutu priču«, ponavlja Mislav, nakon što je sudu dao časnu riječ da će govoriti istinu i samo istinu, ma kako ona zvučala. »Došao je u tiskaru i zamolio da mu dadu rukopis rekavši kako ga želi još jednom pregledati i doraditi u nekim potankostima, a zadržao ga je mjesec dana... Kad ga je vratio, to više nije bio isti rukopis, jer je u njega ubacio više otrovnih rečenica i čitavu priču P o m i r e n j e...«

Svjedoci optužbe, članovi izdavačkog savjeta, klimaju potvrdno glavama. Mislav im čita misli s usana i izgovara ih glasno.

»Rukopis nije bio u tiskari nego u uredništvu!« objašnjava Matičić koji se također zakleo da će govoriti istinu. Govori Matičić, ali njega nitko ne sluša.

»Ja sam«, govori Vranica, »kao predsjednik izdavačkog savjeta tek u špaltama uočio da je u rukopisu i priča s neprihvatljivom idejnom porukom. S P o m i r e n j e m se nisam mogao pomiriti«, efektno koristi Vranica igru riječima.

»Zašto ste čitali rukopis u špaltama?« čudi se istražni sudac.

»Jer ne vjerujem piscu sve dok mu slova ne vidim između korica«, tumači svoj oprez, »neprijatelji su svuda oko nas«.

»NEPRIJATELJI SU SVUDA OKO NAS! NEPRIJATELJI SU SVUDA OKO NAS!« ponavljaju članovi savjeta kao molitvu.

»Ovdje se ne sudi meni nego slobodi stvaralaštva!« brani se optuženi. »Vaše razumijevanje ovisi o vašim asocijacijama«, brani autor neobranjivo.

»Ovaj sud tražio bi mišljenje književnih kritičara, kada bi smatrao da su priče višeznačne i nejasne, ali one su toliko jasne, prizemne i jednoznačne da ne zahtijevaju posrednika u tumačenju.«

»Istinu govori Vranica!« potvrđuje Mislav. »U rukopisu koji sam poslao u tiskaru nije bilo P o m i r e n j a.«

Matičić se naginje na uho stražaru, onom s desne strane: »Je l' u zatvoru tuku po bubrezima?« pita.

»Ne, to je strogo zabranjeno pravilima službe!« odgovara mu stražar. Tada ga prepozna. Bio je to jedan od one dvojice koji su mu noći o ponoći došli u sobu.

»Prijatelj Krznar pričao mi je da su njegovog prijatelja tukli po bubrezima... a ja sam tu najosjetljiviji!«

»Kažem ti«, ponavlja mu stražar, »zlostavljanje u službi najstrože je zabranjeno!«

»Optuženi, ne razgovarajte za vrijeme suđenja«, opominje ih sudac.

»Ako si ovdje zbog pronevujere, tučnjave ili čak silovanja, sve će biti O. K., ali, politički, su najebali. Ali ni njih ne tuku po tijelu, nego po duhu.«

Sudac se opominjući zagledao u brbljavog milicionara–stražara i ovaj ušu-ti.

Vlatko Matičić traži pogledom Lilijen. Nije u dvorani. Kruži pogledom od glave do glave, od stražnjeg zida dvorane do prednjeg reda. U prvom redu uoči Katarinu.

Promatra je kroz rešetke svoje samice.

»Povuci haljinu!« došapnu joj. Njoj se učini da ga nije dobro čula. »Molim te, povuci haljinu!« ponovi. Jasno je razabrala svaku riječ. Okrenula se lijevo pa desno. Stražar u kutu okrenut im je leđima i ona povuče rub haljine nekoliko centimetara naviše.

»Još!« čula ga je snebivajući se. Napeto promatra leđa visokog i stasitog stražara i poulači suknju iznad koljena. Stražar se ne osvrće i ona otkrije bijeli trokut gaćica.

»Raširi noge«, došapnu joj Vlatko molećivo. Lice mu je zajapureno kao u dječaka koji je u kupaonici zatekao голу sestru. Znala je koliko voli njezine maljave butine i Katarina ih raširi. Neobična želja i nju naglo uzbudi.

»Povuci ih ustranu, da vidim!« Ona i to učini promatrajući neprekidno stražara.

»Idući put ću doći bez gaćica«, obećava mu i spušta suknju, i sama iznenađena svojom smjelošću.

Tada se okrenu stražar i prekori ih.

»Ne razgovarajte o politici, to je najstrože zabranjeno.«

I na upozorenju obješenom o zid piše da je zabranjen razgovor o politici.

»Autor tvrdi da su njegove priče pogrešno protumačene i da su im pridodana značenja koja nemaju. Ovakva obrana ne može se prihvatiti s obzirom na jasnoću poruka u njima. Uvažavajući dakle gore izneseno, okrivljeni Matičić je na navedeni način zlonamjerno i neistinito prikazivao našu narodnooslobodilačku borbu, pa se s ovakvim djelovanjem stiču sva obilježja krivičnog djela neprijateljske propagande, iz članova 133, stavova 1 i 2, a s obzirom da je utvrđeno kako je optuženi i okrivljeni nesumnjivo krivično odgovorno lice, ova je optužba osnovana.«

Matičić zamijeti da cijeli drugi red publike čine dizidenti, zatočenici savjesti i predstavnici alternativnih skupina.

»Optuženi, priznaješ li krivicu?« čuo je pitanje pravedna suca.

»Priznajem!« optuženi ga nije razočarao. »Priznajem i optužujem zbog toga mračnu stranu svoje osobe koju nisam mogao obuzdati.«

»Je li to kajanje?«

»To je samooptužba.«

»Vi ste plemenit čovjek. Sebi ste dakle i tužitelj i branitelj.«

»Uglavnom tužitelj, mene je nemoguće braniti.«

»Prestrogi ste prema sebi.«

»Nisam, morao sam se oдавno osuditi. Da sam to učinio, manje bi me danas teretila optužnica.«

»Vi ste vrlo hrabar čovjek.«

»Da mi je biti barem čovjek.«

Njegov branitelj zatraži kratki prekid suđenja.

»Klijente!«, upozorio ga je, »ima još gore kazne no ona što je predviđena za političke.«

»Koja?«

»Prisilna hospitalizacija.«

»Što je prisilna hospitalizacija, branitelju, pojasnite?«

»To je prisilni smještaj u psihijatrijsku ustanovu.«

»U ludnicu?«

»Tako je, zato ne izigravajte ludaka, ni budalu, kako ću vas poslije izvući iz lude kuće?«

»Gdje se boravi kraće vrijeme u zatvoru ili bolnici?«

»U bolnici, ali njega je intenzivnija.«

»To je ono s rukama na leđima?«, cerekao se Vlatko, »ludačka košulja, je li?«

Branitelj je šutke potvrdio klimanjem glave.

»Nastavljamo sa suđenjem!« poziva pravedni sudac.

»Zbog svega iznesenog, mi te, Vlatko Matičiću, dakako u ime naroda, osuđujemo na kaznu od dvije godine zatvora. Obrazloženje presude...«

Matičić se probudio sav oznojen od sna koji ga je silno preplašio. Odahne sretan što je bio samo san. Ružan san. Ustane i širom razmakne crvenu plišanu zavjesu s prozora i zagleda se, sretan, u vrtove koji su se protezali nadaleko.

Pod blještavom svjetlošću jutra san je brzo blijedio i on se zbog toga osjećao djetinje zadovoljan i smiren.

Još samo da mu na rub postelje sjedne majka i upita ga: »Što si noćas sanjao, sine?«

VALJA LI GLASOVATI ZA IZBACIVANJE ČOVJEKA IZ PARTIJE ZBOG NEOBJAVLJENE PRIČE U RUKOPISU ILI SLUŠANJA CRNAČKIH DUHOVNIH PJESAMA U KATEDRALI? MOŽEMO LI VJEROVATI DA JE ZEMLJA OKRUGLA AKO TO NISMO VIDJELI SVOJIM OČIMA? KAMO ĆE REVOLUCIJA KOJA TEČE ODNIJETI MUTIVODU MATIČIĆA? ZAŠTO JE NAŠ JUNAK, IZGUBIVŠI VJERU U BOGA, U KOMUNIZAM I U LJUDE, ŽARKO POŽELIO VIDJETI – MAJKU? O TOMU ČITAJTE U POGLAVLJU:
ZADUŠNICA ZA PARTIJSKU DUŠU

One noći kad su Matićića pohodili organi unutrašnjih poslova, najmlađi doktor znanosti na mederovačkom fakultetu postao je i najmanji i najtiši. Nikome ništa nije govorio o noćnicima, ali o njihovu dolasku kao da su na fakultetu svi znali. Kolege su, u razgovoru s njim postajali pretjerano ljubazni, nisu se šalili niti ga pozivali u podrumsku prostoriju na piće, nisu tražili sitne usluge niti mu ostavljali bilo kakve poruke, čak ni da prelistaju njegove novine i časopise.

Kao da ga više nije bilo među njima.

Osjećao se kao čovjek koji je obolio od neizlječive bolesti. Bolest napreduje neosjetno, bez vidljivih znakova, izjeda bezbolno. Lijeka joj nema. Traje dulje ili kraće, ali beziznimno završava smrću.

Bio je početak travnja i približavao se kraj školske godine; nadao se da će njegova izolacija biti ukinuta, ali nije bilo tako. Štoviše, događaji koji su uslijedili brzo su se izmjenjivali i bili su sve tragičniji.

Jednog jutra Matićić je našao na stolu za kojim je sjedio, poziv na sastanak fakultetske partijske organizacije. Poziv bijaše pismen. Dosad su ga redovito pozivali usmeno, u prolazu, na hodniku, telefonom, pola sata–sat prije početka sastanka.

Na pozivu je i dnevni red, u dvije točke: idejni promašaji u suvremenom književnom i umjetničkom stvaralaštvu i razno.

Shvatio je da se nešto ozbiljno događa jer je forma postala jednako važna kao i sadržaj. Za sastankom će ostati trag, ne će biti improvizacije. Ono što se sudbonosno približavalo, zbit će se po određenom ceremonijalu, po statutu.

Crna misa. Zadušnica za njegovu partijsku dušu.

Natoči konjak i ispije ga u malim gutljajima, iza raskriljenih vrata ormara — da ga ne ugledaju studenti koji ulijeću i bez kucanja. Osjeti kako mu piće blagotvorno klizi niz grlo i ždrijelo, a potom osjeti snažnu ugodu i u želucu. Natoči i drugu čašicu. Postade mu jasno zašto je konjak njegovim starijim kolegama prijao u svako doba dana, po svakom vremenu, u svakoj prilici.

Ušao je i Krznar i također podmetnuo čašicu. Podigao ju je uvis bez riječi i sudionički je ispio nadušak. Tako je prevladao već mnoge teške trenutke.

— Samo ću ti jedno reći, Vlado — rekao mu je povjerljivo. — Šuti, ne brani se, ne otežavaj život sebi i drugima... Da je to sve montirano ja znam, a ti ćeš osjetiti, ali tu nema pomoći. Danas ti moraš visjeti. Fakultet mora nekoga izbaciti iz svoje sredine; istisnut će tebe kao gnojni čir.

— Kao gnojni čir — ponovi usporedbu.

Na partijskom sastanku svi su bili komunistički ozbiljni, kao da znadu o čemu se radi pa čekaju da se to objavi i krivcu. Sekretar je pročitao dnevni red i prvu točku »O idejnim promašajima u suvremenom književnom stvaralaštvu« dopunio rečenicom: »na primjeru priče *Pomirenje* Vlatka Matičića...«

Ne utvrđuje se, kao svaki put do tada, tko je zadnji put pisao zapisnik a tko će ga sada pisati. Zapisničar je već utvrđen i on se ozbiljno lati kemijske olovke. Ne snima se, valja sve zapisati.

Uvodničar je govorio o revoluciji koja teče i o njezinim mutivodama — sve riječima tijesno a mislima široko. Onda s apstraktnih visina side na tlo konkretnog, na priču *Pomirenje*; prepričava njezin sadržaj i objašnjava idejnu poruku. Razotkriva ideju priče kao zavjeru. Predlaže i osudu za koju velika većina diže ruku. Nekolicina je suzdržana. Vlatku Matičiću nema mjesta među članovima partijske organizacije na fakultetu.

Sekretar naviješta drugu točku, »razno«, ali Matičić se javlja za riječ, u vezi s prethodnim.

— I na smrt osuđeni ima pravo na posljednju riječ. Ovo je još teža osuda — žali se.

— Htio si nešto reći, Matičiću? — sekretar ga pita službenim glasom, ni traga kolegijalnosti.

— Pa da — izgovori Matičić nervozno, ogorčen je. Ne vjeruje svojim očima i ušima. O takvim zgodbama do sada je samo čitao u knjigama, slušao o drugima, u nekim drugim vremenima.

— Jeste li vi — pita — koji ste podigli ruku, pročitali priču odnosno rukopis? Koliko znam priča nije tiskana, možda kruži umnožena na geštetneru, kao samizdat?

Ljudi obaraju glave, neugodno im je, osuđuju dojučerašnjeg kolegu-komunistu.

— Nismo čitali ni priču ni knjigu, ali pročitali smo tebe — odjeknu jasan sekretarov odgovor. Sjećamo se kako si na Krznarevoj proslavi prijetio da ćeš pisati o NOB-u. To si i učinio, ostvario si prijetnju, znamo i kako.

— Ali vi osuđujete ono što niste vidjeli svojim očima!

— Nismo vidjeli ni da je Zemlja okrugla.

— Pa i nije — glupo će Matičić. — Ja tvrdim da je Zemlja ravna ploča.

— Neki su drugovi vidjeli da je okrugla a mi nemamo razloga da im ne vjerujemo. Do jučer si i ti vjerovao. Ili nisi?

Mrena padne s Matičićevih očiju, vidici — sve širi — još se više šire. Spoznaje se produbljuju i učvršćuju. On nemoćno raširi ruke i sklapa ih, kao u molitvi.

Slučajna, nenamjerna gesta?

Ustao je s ruba stolice na kojoj je sjedio kao na žeravici i izašao u hodnik, pa niz stepenice na ulicu, s osjećanjem da silazi s ruševina.

Kući, u podstanarsku sobicu, vraćao se pješice.

Kao u košmaru, u kratkim mutnim bljeskovima, promicao mu je svijetlu kratki nesretni život. Pojavljivale se Lilijen, Katarina, brat i otac iz Siska, Krznar, Brčić, Mislav, ali ih je sve redom micao, snagom volje, s pozornice sjećanja. Partijske, fakultetske kolege nije uspio maknuti, bijahu odviše prisutni i živi.

Ispunio ga je pesimizam, ali ne kao osjećaj klonuća, neborbenosti, straha pred budućnošću ili kao mračan pogled na svijet, nego kao iskristalizirana životna spoznaja da je čovjek čovjeku — nečovjek! Ljude može, jedno vrijeme, zbližiti probitak, prijateljstvo ili čak ljubav, ali u svakom čovjeku čuči pizdun koji samo čeka priliku da promoli glavu. Spreman je čitava života čučati ali nikad uzalud. Kad-tad dogodit će se trenutak koji je strpljivo čekao, iskušenje kojemu čovjek ne može odoljeti, i tad će pokazati svoje pravo lice, svoju pravu ljudsku prirodu. Ona druga, bolja strana, zapravo je lažna, rezultat odgoja i civiliziranosti.

Bilo je toplo i on zamijeti da je ulica kojom svakodnevno prolazi puna rascvjetanih jorgovana. Mirisali su omamljujućim ljubičastim mirisom iz vrtova predgrada. U gradu proljeće dolazi kasnije, ne s prvim proljetnim cvijećem nego tek s olistalim drvećem.

Odjednom djetinje poželi sresti majku. Da je može vidjeti samo trenutak, ugledati je na nekoliko koraka pred sobom, ili u prolazu, na nekoliko sekundi, djelić sekunde, makar ga ona i ne zamijetila. Priželjkivao je to silno kao da snagom volje može oživotvoriti želju. Poželi je zateći u svojoj sobici, kad se vrati naći je kako sjedi na rubu kreveta, kao što je mnogo puta, za svojega života, sjedila na rubu njihova kuhinjskog krevetića, ondje, u roditeljskoj kući, jer za nju, među brojnom djecom, nije za stolom bilo mjesta.

Ne bi ništa rekao, ni ona ne mora progovoriti (mrtvi ionako znaju sve o nama).

Bože, daj da je ugledam, pa neka odmah potom opet nestane, neka i dalje bude mrtva na sisačkom groblju.

Osjećao se tužnim zbog svoje neostvarljive dječje želje. Stisnulo ga je kao da je jučer ostao bez majke, a ne prije desetak godina, ali nije se postidio želje. Gotovo je uživao u samomučenju, u nezadovoljstvu što je odrastao, što je posve odrastao čovjek.

DEKAN LISJAK KAO ŽEDAN KAMEN NA STUDENCU. JE LI SE BOLJE KURVATI S POLITIKOM ILI STUDENTICAMA? IMA LI IKAKVE VEZE IZMEĐU PROSJEKA STUDIRANJA MEDEROVAČKIH STUDENATA I NAILASKA SEDAM MRŠAVIH, BIBLIJSKIH KRAVA? HOĆE LI JUNAK NAŠEG DOBA U ZATVOR, U IZOLACIJU ILI U REGISTRATURU? NE VRATI LI MINISTRU NITKO BAČENU RUKAVICU, ZNAČI LI TO DA SE STUDENTI, POSLIJE 71, VIŠE NE ZNAJU TUČI? ČITAJTE O TOMU U POGLAVLJU NAZVANOM:

U R E G I S T R A T U R I

— Što da radim s tobom, momčino!? — intimno i prijateljski obraća se dekan Lisjak Matičiću. — U tvojoj mladosti prepoznajem svoju, u tvom inatu svoj prkos. — Klima raznježeno glavom kao da je zaista u Matičiću ugledao svoj mladalački lik. — Sjedi da se dogovorimo što nam je činiti.

Matičić sjedne na stolicu koju mu je pokazao dekan. Promatra ga. Zna ga već desetak godina, još dok je Lisjak bio direktor osnovne škole u koju je, kao student, dolazio na pedagošku praksu.

Ne više mlad, ali ambiciozan morao je napredovati. Žed za znanjem odvela ga je na bunare mudrosti i on je iz njih nemilice pio. Završio je, uz rad, fakultet pa i postdiplomski studij, ali srkao je i dalje. Angažirao se u radu društveno-političkih organizacija i zaposlio na fakultetu, na kojem je ubrzo i doktorirao. Otprilike su u isto vrijeme doktorirali. U ono vrijeme Lisjak je bio najstariji čovjek na fakultetu ali najmlađi doktor, a najmlađi je bio Matičić ali najstariji doktor...

O Lisjaku je čuo i ranije. U okolicu Mederovca, u nedaleke Sušine, došao je prije dvadesetak godina iz Hercegovine, s kartonskim koferom u ruci, kao seoski učitelj s tek završenom gimnazijom.

Sada ga promatra s dekanskim lancem oko vrata. Bogat životopis. Njegov pak stane u jednu rečenicu: gimnazija, fakultet, postdiplomski studij i doktorat.

Težak život jedva da je ostavio trag na dekanovu licu. Ne vidi se je li mu duša izgužvana ali tijelo mu je oblo a lice kao izglučano. Rumeno, zdravo. Kad se nasmije, pokaže jake bijele zube. Očnjake kao u vuka.

Ali više od izgleda impresioniraju Lisjakove manire. To je neobično ugladen čovjek, staložen, uspravna držanja, odmjerenih kretnji, smirena govora. Strpljiv je i tolerantan, spreman uvijek saslušati sugovornika. Jednostavno fin čovjek. Kad bi u socijalizmu bilo gospode, bio bi pravi socijalistički gospodin.

— Što ćemo, momče, s tobom? — ponavlja dekan. Osmjehuje se, dobro biti ne će.

Matičić osjeti njegove čvrste zube na svom vratu.

— Kraj je školske godine, mislim predavačke, slijede ispiti...

Dekan odjednom ne zna kako da mučnu priču ispriča na najljepši način. Uzalud traži pravu riječ. Jednu koja bi plodotvorno povukla sve druge, kako je to umio i u mnogo težim prilikama.

— Ti baš ne voliš kravatu, ha? — zagleda se u njegovu ljetnu košulju, raskopčanu do prsiju. Promatra njegovu frizuru, spreman da mu ponudi vlastiti češalj, samo da se počestlji.

— Posljednji put sam je vezao na doktorskom plesu — odgovori Vlatko veselo.

— Mlad si, Vlatko, mlad — zavidi mu ostarjeli dekan. — Jesi li se oženio?

— Dekan nikako da izvuče pravu nit iz klupka priče koju mora ispričati.

— Nisam — odmahnu glavom mladić.

— Moraš se oženiti, moraš,... da mi ne hvataš studentice po fakultetu.

Matičić se nemalo iznenadi; takvu optužbu ni u šali nije očekivao.

— Nisam ja Grahovac — izleti mu.

Grahovac, dekanov vršnjak, izazvao je prije nekoliko godina veliku kome-diju s tragičnim završetkom, kad je studentici uvjetovao pozitivnu ocjenu sastankom u lovačkom motelu nedaleko Mederovca. U dogovoreno vrijeme pojavi se sa cvijećem u ruci, ali je studentica stigla u društvu muža i novinarka lokalnog lista...

Međutim, iako je novinarka svojim očima vidjela što se događa, tog dana ništa nije napisala, a ono što nije objavljeno u lokalnom listu kao da se i nije dogodilo. Gnjevni muž učinio je ono što je znao i mogao — digao je svoju tešku ruku na starog čovjeka i istukao ga...

— Bolje je kurvati se s politikom nego sa studenticama — nespretno će Matičić. Više je volio sebe optuživati nego bivšeg profesora.

Dekan je jedva primjetno klimao glavom, nerado se prisjećajući generacijskog druga.

— Znanstveno-nastavno vijeće raspravljalo je o tebi — započe jednako nespretno Lisjak. — Naš je prijedlog bio da ostaneš u nastavi, unatoč bure koju si izazvao svojom zbirkom priča...

— Neobjavljenom zbirkom priča.

Matičića zapljusne val neugode pa val ugone: hladno-toplo. Kao da mu je krv ponovno briznula u zamrznute udove.

— Takav stav je zauzeo i gradski komitet kojeg smo konzultirali. Rekoše: mlad je stručnjak, ne treba ga lomiti ako ga možemo saviti, baš tako su rekli — hvatao je traženu nit. — Nedostaju nam mladi i školovani ljudi — pređe dekan dalje. — Pišeš li štogod? — pukne nit. Ne smije zatezati.

— Trenutno ne.

— Jesam li ti govorio na Krznarovoj proslavi da se okaneš ratnih tema?! Piši o našoj junačkoj prošlosti, o srednjem vijeku ako treba, tamo je sve jasno, ne možeš pogriješiti.

— Posvetit ću se znanstvenom radu — slaže Matičić.

Lisjak klimne glavom:

— Ali pojavio se jedan ozbiljan problem...

— Ako je samo jedan — šalio se Vlatko ne shvaćajući što mu se sprema.

— Jedan ali nepremostivi — ozbiljno će dekan. — Studenti ne žele da im ti ubuduće predaješ... Imali su sastanak i donijeli takav zaključak... Ti znaš koliko moramo biti oprezni s njima, na sve su spremni.

— A što žele studenti? — mehanički, suhim glasom upita mladi znanstvenik kojeg u nastavi žele kolege s fakulteta i komitet ali ne i studenti.

Dekan ga je promatrao sućutno. Gotovo pobožno.

— Ne moraš strahovati, ne ćeš na ulicu, radit ćeš i dalje na fakultetu, negdje u knjižnici.

— Negdje u registraturi...

— Čuj, ti znaš da sam dobronamjeren čovjek, ali u ovom času moramo tako postupiti. Znaš da studenti smjenjuju političare i vlade a ne samo profesore, ne smijemo ih ljutiti... Ostat ćeš neprimjetan, na fakultetu, sve dok se ovo ne stiša... Dok ne diplomira ova generacija studenata.

— Kod nas je prosjek studiranja sedam godina.

Matičić vidje sedam mršavih biblijskih krava. Približavale su se trkom podižući prašinu za kojom se ništa nije vidjelo.

Nadaleko.

10

EPILOG

(šest godina kasnije)

ŠTO JE MINISTAR KULTURE ŠAPUTAO NA UHO DEKANU RE-ISZU? HOĆEMO LI NA KRAJU XX. STOLJEĆA UKINUTI SMRT-NU KAZNU, VERBALNI DELIKT I JEDNOPARTIJSKI SISTEM? JESU LI BASNE ZAISTA NAJOPASNIJE ŠTIVO? HOĆE LI OVA PRIČA IPAK ZAVRŠITI HEPIENDOM, SAZNAT ĆETE PRO-ČITATE LI POSLJEDNJE POGLAVLJE OVE PRIČE, KOJE SMO NAZVALI:

STUDIJSKO PUTOVANJE

Doktor Milivoj Biskupić bio je jedan od rijetkih predsjednika republičkih komiteta za obrazovanje i kulturu, čija je znanstvena prošlost bila značajnija nego politička, pa nije bilo slučajno što je — tek promoviran — doputovao u Mederovac, na ranije najavljeno predavanje studentima i na dogovor u vezi s tiskanjem svojih izabranih pedagoških djela.

Nakon održana predavanja, elokventni, šarmantni i komunikativni predsjednik očekivao je žestoki dijalog sa studentima, teška pitanja na koja im ne će moći odgovoriti, ali apatični studenti nisu ga pokušali ni demantirati ni provocirati, a ni diskutirati. Nisu ih zanimali ni pokazatelji, ni brojke, tako da je poslije predavanja osjetio razočarenje: nije bilo verbalnih duela, uzalud je bacao među njih svoju pedagošku rukavicu, studenti su izmicali, nikog da ju podigne.

Nakon predavanja a prije ručka, domaćini su ga povelj u vijećnicu da predahne, na čašicu pića i razgovora...

U nevezanom razgovoru upitao je predsjednik dekana Reisz, gdje je i što radi njegov bivši student Vlatko Matićić koji je kod njega, u Zagrebu, diplomirao, magistrirao i doktorirao, s najboljim ocjenama i u najkraćem roku.

Domaćini su se pogledali zatečeni pitanjem, ali dekan nije mogao izbjeći odgovor. Rekao je da Matićić radi u fakultetskoj knjižnici.

— Što radi? — upitao je znatizeljni predsjednik.

— Radi, zarađuje kruh — pojasnio je dekan.

— Zar nije u nastavi? Ta on je doktor književnosti!

— To je postao. Da je bar i ostao, ali nije.

— Što je učinio? — čudio se predsjednik kulture Biskupić, Vlatkov bivši profesor, kao da osjeća osobnu krivicu zbog njegove izolacije.

— Umjesto da piše za djecu, pisao je za odrasle.

— Hvale vrijedno.

— Ali činio je to na način koji ovo društvo, ma koliko Europi okrenuto, ne može podnijeti.

— Nisam čitao da je objavio neku strašnu knjigu.

— Nije, jer je objavljivanje pravodobno spriječeno, ali namjeravao je.

— Kako znate?

— Rukopis zbirke bio je već predao izdavaču... Tada su reagirali recenzenti i članovi savjeta.

— Protiv knjige u rukopisu?

Dekan je slegnuo krupnim, mekim ramenima, dobroćudno žmirkajući.

— U ono doba to je ocijenjeno kao zametak u zmijskom jajetu. Da se još malo grijalo na suncu, izmilila bi zmija otrovnica... — prisjećao se dekan.

Predsjednik nije mogao doći k sebi od iznenađenja i nije to prikrivao. Čistim bijelim rupčićem brisao je metalizirana stakla očala.

— Čitali ste rukopis?

— Ja nisam, naravno... Tada još nisam bio dekan fakulteta... Čitali su oni zaduženi za čitanje takvih knjiga — prao je ruke mali Poncije.

— Zna li netko o čemu se radilo u Matićićevim pričama — predsjednik je kružio pogledom po prisutnima. Dugo, nije ih bilo malo za stolom.

Svi su šutjeli, uvjereni da će manje zažaliti zbog šutnje nego nesretno izgovorene riječi.

— Kada je to bilo?

— Prije šest godina...

— Bože moj, da je u čistilištu već bi zaslužio raj! Kolega — nagnuo se povjerljivo dekanu — o ovomu bih želio da progovorimo nasamo... Gdje mi to živimo? Ta već sutra ćemo, demokrati kakvi jesmo, ukinuti verbalni delikt, smrtnu kaznu i jednopartijski sistem, a još danas nam mlad čovjek stradava zbog neobjavljene knjige... Ili ga izbacujemo jer je u katedrali slušao crnačke duhovne pjesme — sjeti se još jednog kažnjivog primjera — iz glazbene umjetnosti.

*

— Zvali ste me? — izgovori Matičić dekanu umjesto pozdrava, ulazeći u njegov kabinet.

Dekan ga pozdravi mahanjem ruke. Razgovarao je s nekim telefonom.

Tek što je dekan ispustio slušalicu i prijateljski pogledao Matičića, zakucali su na vrata studenti, tražeći dvoranu za nekakvu proslavu. Na konzultacije je došla mlada žena. U međuvremenu je dekan naručio dvije kave i natočio dvije čašice pića.

— Kod mene je, u knjižnici, mir na kojem mi možete pozavidjeti — čuo je Matičića.

— Na miru ti zaista zavidim — odgovori dekan Reisz hvatajući ponovno telefonsku slušalicu. Ovaj put javio je tajnici da ga pola sata ni s kim ne spaja. Matičić zaključi da ga je pozvao zbog važnog razgovora jer je dekan manje važne obavljao u hodu, uz neki drugi posao.

Matičić je pio konjak onako kako to rade ovisnici: zurio je u čašicu nekoliko trenutaka, a zatim je u dva gutljaja ispio bez grča na licu.

Dekan se zagleda u Matičića. Sjećao se, nekoć je djelovao nemarno, sada bijaše zapušten. Svakodnevno u istoj majici, u zgužvanim samtastim glaćama, u sandalama navučenim na bose noge.

— Zašto ne navučesh čarape?

— Jednom sam kao student nosio na nogama raznobojne čarape, a deset godina kasnije imao sam zbog toga problema s policijom, je l' vjerujete?

— U sve vjerujem, moj Matičiću, sve je moguće, ništa se dapače ne događa slučajno.

— Proglasili su me anarhistom.

— Aj, jaj, jaj! — čudio se dekan kojeg je malo teže bilo začuditi jer je život proveo u neobičnom vremenu, u kojem se ljudima za pola godine događa više nego njihovim očevima za pola stoljeća.

— To je u redu za knjižnicu, ali za nastavu... — dekan je uporno promatrao njegove bose dlakave noge.

— Ne mislim predavati bibliotekarstvo — utješi ga Vlatko.

— Misliš li ti uopće predavati?

— Nije moje da razmišljam. O meni drugi razmišljaju. Posljednjih nekoliko godina zahrđao mi je mozak.

— Da ga podmažemo — nejasno će dekan nagovijestivši promjenu. — Slušaj, reci ću ti otvoreno. Razgovarao sam s nekim ljudima o tebi. Mislim da je vrijeme da se vratiš u nastavu... Ti znaš da smo humano društvo i da nismo uski. Ukratko, najesen se vraćaš u nastavu... U to ime — nazdravi nalijevajući piće — živio!

Matičić, koji je već nekoliko minuta promatrao čašicu, uzme je i ispije. Ničim nije pokazao da ga ova iznimno značajna novost ugodno iznenadila; izgledao je kao čovjek koji se zaboravio radovati.

To je bila istina. Svoje životno razočarenje navlačio je svako jutro na lice kao putnik naprtnjaču na leđa, spreman da je nosi ne samo taj dan nego dok živi. Zaboravi li je ponijeti samo jedan dan, mogao bi lako ponovno doživjeti razočarenje, još bolnije od prethodnog — zato nijednog dana bez svoje naprtnjače.

Dekan ga je promatrao upitno.

— Što će reći studenti? Još uvijek nije diplomirala generacija koju sam razočarao.

— Kako znaš? — nestrpljivo će Reisz.

— Jer je prosjek studiranja na našem fakultetu sedam godina... Nisam još očekivao pomilovanje.

— Pusti to, šutjet će. Bit će sretni da što manje moraju govoriti. Da ih što manje pitamo i da što prije odu odavde.

Dekan je očekivao, ako ne provalu oduševljenja ili neskriven osmijeh, bar izraz očigledna zadovoljstva, ali Matičićev izraz ga je začudio. Sjedio je ravnodušan, ozbiljan. Ali dekan je imao još nekoliko dobrih vijesti za njega.

— Predložiti ću da te vrate u Partiju... s neprekinutim stažom.

Dekanove riječi kao da mu ne dopiru do svijesti.

— Uzgred, pišeš li štogod?

— Samo znanstvene radove.

— U tisku ti je zbirka pripovijedaka *Pomirenje*.

Vlatko ga je ispitivački promatrao. To ipak nije očekivao. — U integralnom obliku — doda Reisz.

Matičić je čeznutljivo pogledavao praznu čašu. Nije se mogao odlučiti da sam natoči. Kavu koju je skuhalo dostavljačica nije ni taknuo.

— Je l' istina da i vi pišete, za djecu?

— Ah, jesu li me provalili! — dekan će glasom djeteta uhvaćena pri gledanju tvrdog porniča — to je nešto za moju dušu, za unuča, nije za objavljivanje.

— Onda ne pišite — Matičić se zagleda u plave Reiszove oči. — Zadržite u sebi ali ne pišite.

— Ali to je bezazleno... dječja literatura, bajke, basne...

— Basne — naceri se Matičić. — Ne šalite se. Basne su najopasnije. Zavidnici i stražari jedva čekaju da ih napišete pa da ih počnu tumačiti. Ne će čekati ni da ih objave.

Dekan je shvatio poruku.

— Moram pisati, ti to razumiješ...

— Ako morate, pisat ćete, ali pišite o nečemu neutralnom a korisnom: o narodnoj kuhinji, o gljivama koje nisu otrovne, o bolestima šuma, zagađivanju rijeka...

Dekan Reisz prepozna neizgovorenu želju i natoči mu piće.

— Da, da... — mrmljao je, a onda upita kao da se upravo dosjetio: — Jesi li se oženio, čovječe? Je li tvoja molba za stan još uvijek aktualna?

— Ženim se idućeg mjeseca.

— Tko je sretnica?

— Jedna rastavljenica postade utočište grešniku, stanovita Katarina Vrbačić.

Matičić se istog trena sjeti Lilijen. Poslije kratkotrajna uzleta i zanosa koji ga je bio obuzeo, ostao je sam. Lilijen je sada u svojoj zemlji tko zna s kim i u čijem krevetu, podaje se s lažnim stidom, šapuće iste ili slične ljubavne riječi nekomu na uho. Iznevjerila ga je, ali tko ga sve nije iznevjerio? Hoće li mu brat sutra biti nebrat, otac nepravednik, svaki čovjek nečovjek?

— Hajde, neka je sa srećom; gdje ćeš stanovati?

— Kod njezinih. Udat ću se.

— Nemoj zajejavati... dobit ćeš stan. Tri dana prije svadbe dođi po ključeve, to će biti poklon fakulteta... Hajde, bogati, toliki kilavci s fakulteta su se oženili a ti ćeš se udati!

Dekan ustane. Raširi ruke i zamalo da mu Matičić uleti u zagrljaj, ali Reisz je tom kretnjom htio reći: eto, momče, to je sve što sam ti htio reći, i nije baš malo, i nije baš loše.

Matičić shvati da je razgovor završen ali ostade stajati na mjestu.

— Na fakultetu me nije bilo punih šest godina... Ljudi će pitati gdje sam bio za to vrijeme, što sam radio?

Dekan Reisz imao je tog dana odgovore na sva njegova pitanja.

— Bio si na studijskom putovanju u Europi, u Americi... Sada si opet ovdje i najnormalnije je da se vratiš u predavaonicu, u svoju radnu sobu, u život.

Matičić se počeo nesuzdržano smijati.

— Oprostite, lagao sam... Zaiste odlazim u Ameriku.

— S našom lektoricom?!

— Da, s profesoricom Creative Writing Program, na University of Washington.

— S njom?

Dekan nije prikrivao razočarenje.

— Mogao sam misliti da ne ćeš otputovati k Lilijen u Sovjetski Savez.

Matičić osjeti ironiju u dekanovu glasu.

— Gđa Hemensley me želi uvjeriti da ovaj naš, komunistički svijet, nije najbolji od svih mogućih svjetova... u što sam je uvjeravao posljednje dvije godine.

— Dakle, nisi baš bio uvjerljiv.

— Ili nisam bio uvjerljiv ili zaista nije najbolji.

Dekan je dugo šutio.

— Onda ništa ne trebaš... ni od mene ni od Fakulteta.

— Trebam. Trebam svjedodžbu.

— Kakvu svjedodžbu?

— Svjedodžbu da sam zbog slobode misli, tj. zbog knjige u rukopisu izbačen iz Partije, izbačen iz nastave, izbačen iz života; da sam šest godina bio gurnut u mrak siromašne provincijske knjižnice.

— Što će ti to sada?

— Sjećate li se Slavka Kolara? U jednoj njegovoj priči iskundačeni Janko, izbijenih zuba, želi liječničku svjedodžbu o svojoj praznoj, krvavoj čeljusti.

— Ne sjećam se.

— Doktor ga je pitao što će mu svjedodžba kad se s njom ne smije pokazati, a Janko mu je odgovorio da jednom »bude došlo sunce i pred njegova vrata i onda mu bude onaj ki mu je zube stukel dal i nove delati«.

Dekan nije mogao povjerovati u nagli preokret. Još do prije nekoliko minuta bio je human čovjek koji pomaže ovom jadniku: nudi mu objavljivanje problematične knjige, daje mu stan, vraća ga u nastavu i u život, a on mu se evo izruguje.

— Čini se da ipak nismo bili nepravedni prema tebi... Ti si zaslužio svoju sudbinu. A što se tiče svjedodžbe, ti znaš da takve potvrde ne izdajemo.

Matičić nemarno odmahne rukom.

— Znam... Ja sam se metaforički izrazio, vi kao pisac to razumijete. A i što će mi svjedodžba — sve je zapisano u knjigama, u zapisnicima, pohranjeno u Dekanatu, u komitetu... A i ne odlazim zauvijek. Vratit ću se kad otopli. Bit ćemo još svi živi, svega ćemo se sjećati. Vratit ću se s novim zubima — ja bih još grizao. Premlad sam da do kraja života gutam.

Reče to i izide iz dekanova kabineta uvjeren da je dekan-pisac shvatio i ovu metaforu.

1987.

Stjepan Tomaš